

Stanford University Libraries

36105041538518

_____

О МАКЕДОНИЈИ
И
МАКЕДОНЦИМА

ОД

СТОЈАНА М. ^{Protic}ПРОТИЋА

(ПРЕШТАМПАНО ИЗ „ОДЈЕКА.“)

Ова је књига награђена
из књижевног фонда Илије М. Коларца

БЕОГРАД

Штампарија К. С. Таушановића (Стара тел. ул. бр. 4)-
1888.

map

DR 701
M15 P7

Прилично времена има већ како воде Срби и Бугари међу собом спор о Македонији. Историја тога спора средочи да су га најпре изазвали Бугари својим претераним тежњама и зактевима. И редови ови, надамо се, посведочиће то. Управо може се рећи да су Срби обратили пажњу на то питање тек онда, кад су Бугари, у сувишној ревности својој, почели дирати чак и у оно што очевидно није њихово, и кад су почели спорити чак да Срби живе и у Старој Србији. Нова литература бугарска, која се из пепела дигла тек од трећег деценијума овога века, сва је из реда заузета тим питањем и заражена том шовинистичком мишљу. Неке прилике, које имају свога основа у погодбама њихова препорађања и стихијама које су сложиле њихову народност и њихов језик, ишле су на руку развиту тога шовинизма.

У том је узрок што Бугари свој прави језик, и своју праву отаџбину и не испитују, но се само баве Македонијом и Шоповима. Тако је поникао факат, да док су они за педесет година наслагали читаву гомилу повремених издања и других списа о македонском говору, песмама и народу, ми имамо једва два три пис-

ца и једва 3—4 књиге о том. Чак и оно што имамо сведочи, како не само нисмо много и правилно мислили о том, но још и како смо толико индиферентни били у томе да су наша учена друштва и службени списи крстили именом бугарским оно, што рођени Македонци и нама самим изнета факта тврде да није бугарско. Отуда је дошло да нам сад поједини Бугари причају и то, како у Македонији нема ни помена о Србима, као што чини г. Бопчев у Варшавском Дневнику.

Кад је на тај начин ово питање већ изнето на дневни ред; кад га Бугари већ једнако потржу, па чак и пред Јевропу с њим једнако истрчавају, као што сведочи и позната књига секретара бугарскога Егзархата „La Macédoine“ и нови митинзи и петиције; кад и по признању самих Бугара овај наш спор неће тако лако и тако брзо да се сврши (види писма о Македонији Бопчева у Варшав. Дневнику); кад и познати слависта Ламански увиђа да се преко тога спора и питања не може лако претрчати — онда је право и дужност нам је да и ми живље уђемо у борбу. И ако нећемо, као што и не треба, да се залећемо онако као Бугари, а оно бар да сузбијамо и одбијамо њихове претераности и неосноване оставке, које, као што

Немо видети, иду чак тако далеко да и саму науку кваре, коче и злоупотребљавају...

Такве мисли су нас и нагнале да узмемо перо, и да о овом заиста тугаљивом питању и ми кажемо коју реч. Још напред изјављујемо да ни из далека не претендујемо да свестрано и потпуно претресемо ово питање, које има да решава и етнографија, и историја, и лингвистика, па, на послетку, и политика. Ми ћемо се ограничити више мање само на неке критичке примедбе онога што је до сад о том рађено, а нашим научницима и Академији оставићемо (ако они немају преца посла ?!), да скупљањем нове грађе са свом озбиљношћу и научношћу уђу у прави посао и израде га онако као што су Вук и Даничић свој посао урадили.

I.

Први, који је пред научни свет тако да кажемо извео Бугаре и представио их, био је отац наше нове књижевности Вук Стефановић Караџић. До њега научни свет о Бугарима и бугарском језику није знао ништа. Шлецер је чуо био само да има Бугара и мислио је да треба написати бугарску граматику и речник (1771. г.), Добровски је 1814. године сматрао да је бугарски језик само једно наречије српскога језика, а Копитар

је 1815. године знао само да се у бугарском језику члан додаје на крају речи. Тек 1822. године наш Вук својим Додатком к Санкт-петербургским сравнителним речницима излази и упознаје јевропске и словенске научнике у неколико с бугарским језиком.¹

Руска царица Катарина Велика спреми 1787. године један упоредни речник од 20) језика. У том речнику била су и разна словенска „наречија“, 12 на број. Међу тим „наречијама“ на петом је месту било српско, али међу њима није било крањскога, ни хрватскога, ни — бугарскога. Добровски је после додао хрватско, а наш Вук је узео да сравни и поправи српско и „илирско“ и да дода — бугарско.²)

Тако је постао Вуков Додатак к Санкт-петербугарским речницима, у ком је први пут изнето било по нешто о бугарском језику.

У овом свом Додатку Вук је штампао неколике песме из Разлога (27), и историју о самаритјанину и изгубљеном сину из јеванђеља. Осим тога он је ту штампао и један оглед мењања глагола у бугарском језику, с неколиким својим објашњењима.

¹) К. Јвречка, Историја Болгаръ, стр. 653.

²) Додатак, стр. 4.

На овај Вуков Додатак врло се често и врло много позива г. Марин Дринов, најспремнији и највештији борац у питању о македонском језику, и за то неће бити с горега, да се на овом месту, пре свега, мало више позабавимо с овим Вуковим делцем.

Над песмама које је Вук у овом Додатку штампао стоји наслов: „народне бугарске песме.“ У поговору к Додатку, пак, Вук вели да му их је казивао један Бугарин из Разлога и да „може бити ђекоје нијесу ни читаве, а у многима ни стихови једнаки“, па моли да му читатељи опросте, јер су у Б е ч у п и с а н е. Даље из истога поговора дознајемо да Вук тада није знао добро бугарски, нигде је ни какакав је управо прави бугарски језик, и с тога он као савестан испитивач, какав је био и остао до смрти, вели: „а који зна бугарски више од мене, онај нека опрости, ако ће нађе што погријешено.“ На једном месту он сам себе у истом додатку поправља. Тако је најпре писао глаголе у неодређеном начину, па после вели да је погрешно и додаје, да у бугарском језику нема неодређеног начина. Тако исто његово је бистро око опазило да они о б л и ц и, које је по казивању забележио, нису бугарски, те вели: „колико сам ја до сад дознати могао Бугарин би прости казао „при једен човек“ место „при једнего

човека“ и додаје: „може бити да су ово Србизми.“ Исто тако пошто је навео, примера ради, како се глаголи мењају, наставља: „Овако се глаголи спрежу у Разлогу, а по другим ђекојим мјестима спрежу се мало друкчије у ђекојим временима, т. ј. да се даље око Дунава каже ште мјесто ће у будућем времену“...

Вредно је из Вукова поговора к Додатку још ово да забележимо: „Бугари имају и јуначки пјесама, које се пјевају уз гусле, као и Српске, и међу њима ће, по свој прилици, бити највише српски пјесама, које су побугарене; за што и сами Бугари то признају и за ове ђекоје пјесме (нпр. 15, 25).“

Ово је писано у Бечу 1822. године, кад никакве пропаганде, ни српске ни бугарске, није било нити је могло бити. А да је Вук поуздан и фини извештач, о том не сумња ни г. Дринов, као што ћемо ниже после видети. Саме песме, које Вук у свом Додатку износи, ми ћемо навести доцније, кад дође на ред расправљање о језику у песмама из Македоније.

II

Бугарски препорођај: литература, егзархат.

После Вукова Додатка, дакле од 1822. године, почиње тек да се осећа и опажа неки

покрет међу Бугарима. У Одеси и Букурешту, као и у Бесарабији, било је прилично Бугара, међу којима је било и богатих трговаца. Подстакнути Вуком, и руски научници почну више разбирати за Бугаре, њихову историју и језик. Од Руса је први Венелин, подстакнут Пагођином, почео писати о Бугарима, издавши 1829. године дело „Стари и садашњи Бугари и њихови политички и религиозни одношаји с Русима.“ Тада је, као што је познато, руска војска под командом Дибича прешла била Балкан. Нема сумње да је и то чинило свој утицај на покрет у Бугарској, који одмах за тим опажамо. Године 1832. Василије Априлов, који је живео у Одеси, а био родом из Габрова, у друштву с још неким Бугарима из Габрова који су живели у Букурешту, оснива прву школу у свом рођеном месту. Учитељ у тој школи био је јеромонах Рилскога манастира Неофит, а књиге за школу потребне штапане су бесплатно у српској државној штампарији. Школа је била ова отворена 2. јануара 1835. године. Друга школа бугарска у исто време отворена је у Свиштову, а књиге за њу опет су штапане у Београду. После 10 година већ је у Бугарској 31, у Тракији 18 и — у Македонији 4 школе. Године 1844. почео је излазити први бугарски повремено спис.

Око овога времена већ почиње и бугарски црквени покрет. Први и главни борац за самосталну бугарску јерархију био је Неофит Бозбели из Котла, архимандрит, велики агитатор. Он је још 1835. саставио енциклопедију једну, и она је штампана била у Крагујевцу. Године 1848. подигнута је настојавањем и радом његовим бугарска црква у Цариграду. Око године 1853—4 бугарски трговци Мустаков, Бакалогло, Георгијев и Берон оснивају друштво „Филтропију“ с филантропском и политичком цељу, а Одески Бугари Н. Палаузов, К. Н. Палаузов и Тошков оснивају исто тако у Одеси „Настојатељство Одеских Бугара.“ Иницијатива за ово друго друштво припада Николи Палаузову, из Габрова, који је одавно био прешао у Русију, па је онамо и у службу ступио. Његов је рад за Бугаре знатан: он је давао Русима обавештаје о Бугарима, писао о Бугарима за руске новине, држао везу и руководио рад у Бугарској. Он је и реченим друштвом управљао једнако и до најновијега времена. Његов син је на руском језику писао о Бугарима, па и сам је био у руској служби. За тридесет година ово друштво бугарско у Одеси било је главни посредник у одношајима између Русије и Бугара: оно је управо било заступник Бугара код Руса. А како је оно радило, то се може видети

из тога, што је за време кримске војне тај исти Н. Х. Палаузов уверавао генерала Паскијевића: да је Македонија насељена све самим Бугарима, јер Паскијевић у то није веровао.

Ова друштва и богати трговци бугарски у Букурешту и Одеси почну сад живље кретати бугарску књигу, у правцу који се већ из горњих редова може видети. Рилски игуман Неофит написао је прву бугарску грататику 1835., штампану у Крагујевцу. Он је превео и Нови Завет на бугарски 1840. године. Од године 1844. већ почињу повремена издања. Фотинов је те године отпочео месечни илустрован журнал „Љубословије.“ Од тога доба почињу се књиге штампати у Цариграду, где је Србин К. Огњановић од 1843. почео штампати бугарске књиге, и по другим местима.

Нарочито се књижевност бугарска почела развијати од кад је јаче размере почео хватати превени спор. Око године 1856. основано је у Цариграду књижевно бугарско друштво „Бљгарска народна књижевина“, које је одмах почело издавати журнал „Бљгарски књижици.“ Године 1869. основано је друго друштво у Браили под именом „Бљгарско књижевно дружество.“ Капитал тога друштва био је 200.000 динара, а председник му је постао поменути

проф. харковскога универзитета г. Марин Дринов. Ово друштво је почело издавати познати бугарски журнал „Периодическо списание.“

Песме су почели Бугари купити и издавати још од 1842. године, кад је Богоев издао своју збирку, за тим зборник Герова и Палаузова 1852., зборник П. Безсонова 1855., Каравелова Пам. нар. быта Болгар 1861. Године 1860. и 1861. изашли су и зборници македонских песама Верковића и браће Миладинова, које Бугари такође у своје песме рачунају.

Новинарство почиње да се развија такође на јако у то доба. Богоров 1849. године у Цариграду почне издавати Ц а р и г р а д с к и В е с н и к. У Цариграду су на новинама нарочито радили Цанков, Балабанов, Бурмов, Најденов, Славејков, а у Букарешту чувени патриота и шовиниста бугарски Раковски, и Каравелов. Новинарство је јако потпомагало и агитовало за Егзархат. До године 1870. у Цариграду су излазили ови бугарски листови и повремени списи: „Бљгарски книжици“ 1858 — 1861., „Бљгария“ 1859—1861. „Свѣтник“ од 1863-65, „Врѣмя“ 1865—66., „Право“ 1867—72, „Гаида“ 1863—65., политички недељни лист „Македоннија“ од 1867—1872., „Зорница“ 1864-71. У исто време на страни излазили су Раковскога „Дунајски Лебедъ 1860—62., у Београду, а

„Бъдъщность“ 1864. у Букурешту; од 1856 до 1869. излазили су у Букурешту и листови „Народность“ и „Дунавска Зора.“

Од свих писаца и књижевника овога времена најзнатнији је, и, по својој великој политичкој и агитаторској радњи, чувени Р а к о в с к и (1818--1868). Он је писао „Горскій пътникъ“ (1867), „Показалець или Ръководство“ (1869.) „Асень“ I и II“ (1869., Београд) За њега вели К. Јиречек, писац Бугарске историје, из кога све ове податке о литератури и борби око јерархије вадино, ово: „код њега се може наћи без плана много накупљена драгоцен матерјала, но фантазија и претерани патриотизам, на жалост, једнако су код њега преовлађивали.“¹⁾

Још да споменемо два писца, чиј рад карактерише правац све ове литературе бугарске. П р в а н о в, који се учио у Београду и био ђак Даничићев, по повратку свом у Бугарску издавао је нарочито неке букваре за Македонију с намером „да се отучатъ наши-тѣ македонски брати отъ сѣрбското произношење на бѣлгарски-тѣ думи.“²⁾ Прванов је умро 1872.

¹⁾ К. Иречек, стр. 738.

²⁾ П. Драганов, Извѣстiя С. П. Славянскаго благ. общества, 1888. г.

године. Године 1869—70. Јоаким Грујев пише да је српски Призрен ледовина бугарска и да има Бугара ни мање ни више но 8,000.000! ¹⁾

Бугарско друштво у Одеси, коме је на челу стајао већ поменути Палаузов, развило је било још од почетка живу радњу, и користећи се поверењем Руса добијало је многе утвари црквене за бугарске цркве, па их, заједно с књигама, разашиљало по Бугарској и Македонији (чак и по Дабру): оснивало је нове школе и бринуло се о свештеницима и учитељима бугарским, старајући се уз то да добије што више учитеља образовањем младих Бугара и младиха из Македоније, којима је помагало да добију потпору од државе руске. „Осим тога, настојатељство је узимало живо учешће у свим питањима која су јако интересовала Бугаре“, вели К. Јиречек. Ово друштво утрошило је од прилога, које је добијало, од 1854. — 1884. 300.000 рубаља. Између осталих трошкова његових фигуришу и ови: за штампање списа Раковскога: „Показалецъ — 210 рубаља и на прештампавање чланака: „Писма из Болгария“ — 77 рубаља. И лист „Гаида“ добијао је неку

¹⁾ У календару „Лѣтоструј“, Извѣстия 1888 г.

субвенцију (100 рубаља) од овога друштва.¹⁾ На трошак овога друштва штампано је и дело В. Стојанова: „Болгаре и Болгарија“ (250 рубаља). Ово је друштво живо учествовало у борби за егзархат, која се око овога времена јако почела развијати. Борба са Грцима ишла је живо. Бугари су тражили за себе нарочите своје епископе и свештенике, доказујући да народ не разуме језика грчкога, да су грчки епископи тирани и да цеде и исисавају народ. У том су, разуме се, они често претеривали, као што су претеривали и у том докле све има Бугара. Тада се у журналима и брошурама њиховим живо доказивало да су у свој Бугарској, Тракији и Македонији сами Бугари, и тражили су да се епископи бирају. Године 1858. у Цариграду је био и један сабор епископа, на ком су били и бугарски епископи из Филипопоља, Трнова, Софије и Видина. Бугаре су тада и морално и материјално подржавали не само Руси, но и Аустрија и Енглеска. Свештене књиге, учбенике, црквене утвари, помоћ за школе — све су то Бугари добијали и из Цариграда растурали, преко својих агената. Тада су Бугари, да би само већу помоћ за сво-

¹⁾ Извѣстiя славянскога благотвор. общества, 1887. год. Бр. 7—8.

ју пропаганду и покрет добили, прелазили чак и у другу веру. Данашњи вођа бугарских опозиционара јавно је у листу „Бугарија“ проповедао унију, прешав и сам у католичанство. Агитација Цанкова види се већ из тога, што су у Пољанској епархији (Солун) почели листом прелазити у католицизъм, камо су Грци, ради предупређења пропаганде, послали октобра 1859. године „бугарскога епископа“ Партенија из Дабра, који је био бугарофил и писао у разним бугарским журулима. Бугарска депутација уговорила је за превођење Бугара у унију с викаријем Брунони. Енглези и Руси, бојећи се утицаја Наполеоновога, навале на Порту да задовољи Бугаре. Ради тога нови патријарх потражи да му Бугари изјаве своје жеље. Они му 23. јануара 1861. године предложе седам тачака, у којима су тражили народну јерархију, црквену аутономију и изабраног митрополита, који би цркви стајао на челу признајући власт патријарха. Патријарх одбије те захтеве. Године 1862. у Цариграду се опет састане комисија једна од 6 Грка и 6 Бугара, под председништвом самога Али Паше, али и од тога не би ништа. Борба између Грка и Бугара водила се нарочито у Македонији, која је била спорна земља. Један од најважнијих бораца за бугарске интересе, по Ји-

речеку, у Македонији био је Димитрије Миладинов. Он је био онамо учитељ и радио је до 1861., а тада затворе и њега, па у скоро и брата му. По веровању Бугара њих су отровали фанариоти, премда то не само није доказано, но о том ништа не знају блиски познаници браће Миладинова. (Исто су тако Бугари измислили, да су Грци убили бугарског егзархског намесника Теофила у дабарском Лазаровом Пољу).²⁾

На послетку 1869. и 1870. године реши се овај црквени спор Грци су се опет устезали и патријарх, намишљајући да сазове сабор, пошље писмо једно свим православним црквама. То исто учине и бугарски епископи. Значајно је да је једино одговор Београдскога митрополита био у корист Бугара (1869.). Руски Синод је одговорио неодређено. Али већ 28. фебруара 1870. издаје султански ферман, којим се установљава Бугарски Егзархат, заузимањем самога Али Паше. По том ферману бугарски егзархат је имао да обухвати ове епархије: Рушчушку, Силистриску, Шуменску, Трновску, Софиску, Ловечку, Врачанску, Видинску, Нишску, Пиротску, Самоковску

²⁾ Известія славянскаго благотв. общества 1887, Бр. 7-8,

Ђустендилску и Велеску. Патријарх Григорије и његов наследник Антим упорно су се овоме противили, и нису хтели да признаду ферман, али на послетку су, разуме се, морали попустити.

Од тога доба, па до постанка кнежевине Бугарске, све школе стајале су искључно под управом Егзархата, а од постанка Бугарске егзархат дели бригу с школама у Турској (Македонији) са државом, која на то даје годишње из свога буџета 600.000 динара. Колико има и какве су те школе, ми ћемо говорити доцније.

*

На послетку нека нам је допуштено, да ове наше кратке белешке о новој бугарској литератури и њеном правцу завршимо речима познатог научног и професора Словенистике на Бечком универзитету г. В. Јагића: „Историја нове и најновије бугарске литературе није у стању толико да нам изнесе праве појаве литературе колико различна патриотска културна кретања (оснивање школа, издавање школских књига) и културну борбу у смислу ослобођења бугарске цркве од утицаја грчког..... Појму праве литературе још најближе стоје радње око народне појезије; на жалост баш ову област литературе захватило је неко чудновато

варалиштво (merkwürdiger Schwindel), које са неоцењивим народним добром тера фантастичке спекулације. Неодобравање које писец (А. Пипин и Спасовић) исказује према поступању Раковскога и Верковића са свим је заслужено; оправдана би жеља била, да њихов пример не само не нађе последника, но да сами Бугари поправе оно што су они покварили. И штудије Бесонова о бугарској народној појезији нису такве природе, да би наше знање, колико би желети требало, унапредиле: више уображења него разумевања.....¹⁾

III.

Етнографија и лингвистика.

Земља, која се данас зове Македонијом, имала је од најстаријих времена па до данас тако променљиву политичку судбину, а од доласка Турака на балканско полуострво била је опет тако далеко од цивилизованих центрова, да није нимало чудно ако данас нема јасно одређених и сигурно утврђених граница. У различно доба историско она је, као и многе друге земље и области на балканском полуострву, имала врло различне границе; а после доласка Турака, будући најмање приступна, она је, као најмање

¹ Archiv für Slawische Philologie, vierter Band drittes Heft, стр. 471—2.

знана земља, у списима разних писаца добијала најнеодређеније, па често и фантастичке границе, узете онако на сумце и према потреби појединих писаца.

Та иста неодређеност у границама Македоније влада и данас. И данас једни именованом Македоније бележе само приморје Јејејскога мора док други под тим именованом рачунају без мало не све земље од Мете до Јадранског мора с једне стране, и од Јејејског мора до — ограда Копачникових с друге стране! Између ових крајних линија има много средњих, којима поједини писци обележавају границе Македонији, сваки по свом разумевању а често, богме, и по напред смишљеном плану.

Према оваком стању ствари нећемо се и не можемо се ни ми упуштати овде утачно одређивање граница Македонији, али ћемо свакојако ради бољег разумевања изнети неколике податке историске, те да се види шта се у разним временима разумевало под Македонијом. У најстарије доба Македонијом се заиста звало само приморје Јејејскога мора од ушћа Бистрице (Налиакмон, можда и њен доњи ток) до Месте. Доњи токови, дакле, Струме и Варадара — то је била стара Македонија. Филип Македонски и Александар Велики поглавито проширили су јој после политичке границе, разуме се,

али језгро је увек било у приморју Јејејскога мора, где су јој и најглавније вароши биле. У 7. веку Византинци су Македонијом управо звали данашњу Тракију (где је Филипопољ), која је опет онда била ограничена на приморје мраморнога мора¹⁾. Стару, пак, Македонију, по главној вароши њеној Thessalonique, Византинци назову Тесалијом I, а стару Теселију Тесалијом II²⁾. За Римљана Македонија, такође, нија ишла далеко на север, јер је сав предео од Шаре Планине до Дунава улазио у Горњу Мизију, од које се један део, изворни предео Биначке Мораве са Скопљем и околним планинама, звао Дарданија. У средњем веку Македонија се врло често звала просто С л а в и н и ј а ; у нашим споменицима Македонијом се назива Тракија, а стара Македонија и Тесалија В л а х и о т с к а Земља, Велика Влашка, по неким страним писцима и Д о њ а С р б и ј а . У средњем веку Македонија се звала увизантиских, латинских и словенских писаца још и Д р а г о в и т и ј а , Берзитија, Велезитија.³⁾ Осим тога Македонија се звала у страних писаца и Буга-

¹⁾ Die Heersttrasse, von Belgrad nach Constantinopel стр. 94.

²⁾ ibid.

³⁾ П. Драганов у Извѣстия, 1837, Бр. 11 — 12.

ријом, од владања Бугара у њој, а, као што се ми усуђујемо мислити, и са још једнога разлога који ћемо доцније на свом месту споменути. У старијим и бољим споменицима нигде се име Македонија не протеже далеко на север. Тек у најновије време, нарочито од борбе Бугара за егзархат, поједини новији писци тим именом зову чак и земље северно од Шаре и Скопља. Тако Јиречек Македонијом зове и предео Биничке Мораве, и Косово, и Подримље. На чем он то оснива не каже, на жалост, нигде.

Према овоме једино што се сагласно истини и историји може тврдити, то је: да се Македонија може тражити само јужно од Скопља и Шаре Планине. Толико се, по ономе што се као поуздано зна, може основано тврдити. Ближе одређивање, чини нам се, отимље се тачном обележавању граница, нарочито с истрочне стране. Ту као да је најприродније узети за границу реку Месту. Западну границу исто тако није лако обележити, али једно је као извесно: да се Македонија иза Црнога Дрима не може тражити. Она је негде источно од Црнога Дрима, али где баш то је мучно с поузданошћу казати.

Бугари, не знамо зашто, али извесно не с тога што тако диктује разлог и истина, веома далеко измичу границе Македонији на свим

странама. По свој прилици том ће узрок бити што су хтели најпре да прошире границе своје егзархату, а после да истисну историско име Старе Србије, те да тако лакше претендују на што већи простор, ослањајући се на неодређеност имена Македоније. Тако сигурно мислећи, они са свим лако и без премишљања одређују границе Македонији овако: са севера јој је граница, веле они, кнежевина Бугарска, са запада од Шаре па на југ, Црним Дримом и западном обалом Скадарскога језера, до Горице; са југа одатле па преко Србије до Солунскога Залива, јужно од ушћа Бистрице; са истока реком Местом.¹⁾ Али, као што ћемо доцније видети, они се ни овом границом не задовољавају, већ задиру и у Мораву и Косово. Скоро исто тако чини и К. Јиречек, кога однекуда неки рачунају чак за врло критична историка, и ако он толико пристрасности показује према Бугарима у својој Историји Бугара, да му тешко може служити на част.

На послетку неће бити с горега да овде напоменемо како одређују границе Србији неколики наши писци крајем прошлог и почетком овога века, јер то стоји у тесној вези с границама Македоније. Јован Рајић, познати

¹⁾ La Macédoine, par Ofeikoff, Philippopolis, 1888, стр. 6.

историк српски, у својој историји словенских народа, која је изашла у Бечу 1794—95. године велп: Горња Мизија, која је обухватала и Дарданију и Трибалију, добила је име Србија, а границе су јој: на северу Сава и Дунав, на југу Шар Планина и Македонија, на западу Дрина а на истоку река Цибрица. Павле Солароћ, у свом земљопису који је штампан у Млецима 1804. године, даје исте границе Србији као и Рајић.¹⁾ Вук Караџић у Даници за 1827. годину овако бележи границе Србији: „Србија граничи од севера Савом и Дунавом, од запада Дрином до Вишеграда а одатле Лимом, од југоистока Старом Планином (Hämus) која дијели Србију од Македоније, а од југа и југозапада тешко је за сад праву границу назначити, јер нпр. у најновијим мапама од Србије Метохија, ђе је Призрен, столица српских краљева и царева, Пећ, српска патријаршија и намастир Дечани, остаје у Арнаутској. Ако је Шара Планина с ону страну Метохије, онда је она права граница између Србије и Арнаутске.“²⁾

На овом простору, који се Македонијом зове, живе данас различни народи. У њој има Грка, Цинцара, (македонских Румуна), Арбанаса и

¹⁾ Србија, В. Караџић, 1888. г. стр. 480.

²⁾ Даница за 1827. стр. 26. и 27.

— Словена. Нас се, да богме, овде у првом реду поглавито тичу словенска племена у Македонији, те ћемо с тога о њима једино и говорити, дотичући се овда онда тек узгред других народности. Ваља нам само сад одмах напоменути, да у Македонији има највише Словена.

Какви су ти Словени што у Македонији живе, и којој грани данашњих словенских народа припадају или бар — најближе стоје? То је прво и главно питање које се, без сумње, најпре намеће сваком читаоцу, кад је реч о Македонији и њеном словенском становништву. На то питање покушаћемо ми да одговоримо у редовима што за овима долазе, напред признајући радо да на њ није баш тако лако одговорити, као што се можда на први поглед може учинити.

Тежина овога питања лежи поглавито у том, што још нису етнографија и језик ових македонских словена толико несумњиво и сигурно испитани, колико је за правилно и са свим поуздано решење потребно. Да бог ме ми овде имамо на уму све оне строге захтеве, које објективна наука, чиста од сваких спекулација и националних претензија, ставља сваком испитивању; а кад бисмо хтели да дамо маха тежњама и аспирацијама оне врсте, којима се загрева и које у науку пушта г. М. Дринов,

да о другима и не говоримо, ми бисмо с решењем овога питања били врло брзо готови... ..

О Македонији су до сад писали многи : Ами Буе, Хан, Др. Јосип Милер, В. Григоровић, Дринов, Јастребов, Мајков, Милојевић, Срећковић, Ђарић, М. Веселиновић и. у најновије време, П. Драганов, који је из Македоније и родом. Има, осим овога, и разних песама из Македоније које су купили Верковић, браћа Миладинови и неки Бугари. Али ако количином и није баш тако оскудна литература о Македонији и Словенима у њој, ипак на многе и многе списе не може човек да се поузда за то што су већ осумњичени, а неки опет и нису изворни радови него само исписана причања и казивања других, често непоузданих сведока.

Да бисмо избегли прекоре пристрасности ми ћемо нарочито избегавати употребу наших писаца, колико се може, а користићемо се што више другима, бирајући, разуме се, поузданије.

По П. Драганову у Македонији живе данас ова словенска племена : Брсјаци, Војиновићи или Бојковци, Бабуни, Дабрани: Арнауто-Арбанаси, Албано-Мијаци, Пољани и Кецкари; Пољанићи или Пуливаковци, Бандовци или Ђрановци, Језерци, Мраваци, Сираковци, Харизановци, Потурњаци, Помаци: Арјани, Рупалани, Чепи и Чепинци, Торлаци, Копановци,

Пијанци и Шопи или Шопови. Нека је овде узгред споменуто, да г. Драганов у Македонију рачуна целу Метохију, Бинчу Мораву, западне граничне крајеве Бугарске и граничне крајеве Тесалије и Епира. На чем оснива такво ширење Македоније, нисмо могли увидети, јер он разлога за то не казује.

Г. П. Срећковић, у својој „Историји Срба“ (стр. 69.) бележи ова словенска племена: 1. Мрваци; 2. Пуливаци; 3. Бандовци; 4. Пијанци; 5. Брсјаци; 6. Копановци; 7. Пољани; 8. Мијаци.

Кад узмемо да и г. Драганов по језику не разликује онолико племена, колика им имена ређа, онда ће између онога што он о племенима казује и онога што је г. Срећковић забележио мало бити разлике, ако, свакојако, оставимо на страну Шопове, који живе чак до Дунава на северу и Искре на истоку и о којима ћемо ми такође на свом месту говорити.

Интересно је и важно што бележи В. Григоровић у свом „Очеркѣ путешествія по европ. Турцији“, да у Дунавско-Трачкој Бугарској ових племенских имена нема.

Главна племена по особинама језика су: Брсјаци, Мијаци, Бандовци и Шопови.

Средиште Брсјака је Велески округ и Бабуна планина, где једно колено овога племена

под именом Бабуна живи. Не далско од Велеса је село Богумили. У Брсјаке, по језику, долазе и Војиновићи. Разлажани, Прилепчани, Битољани, па и Ориђани и Стружани Брсјаци су.

Без сваке сумње ови данашњи Брсјаци су потомци византиских Березита, с којима су и они сами и Бугари имали посла. На њих је при крају 8. века бугарски владалац Цериг слао војску, хотећи их покорити и преселити у Бугарску, али у том није успео.

Главније особине Брсјачкога говора, по П. Драганову, ове су :

Старославенско ју с замењују увек гласом а ; гласове ш т и ж д изговарају као умешано к и г, дакле као кј и гј ; даље употребљавају три постпозитивна члана, која нашта друго нису но скраћене показне заменице : вѣ, ва, во ; нѣ, на, но ; тѣ, та, то ; презимена им се свршавају на и кѣ или и кј ; диминутивни наставак за множину увек је и ња ; прво лице садашњег времена у свакога глагола свршава се на јам, ам и ујам, а треће лице множине увек на аат. Даље Брсјаци увек употребљавају ц место ч, према српском ; разликују меко љ и њ ; употребљавају редовно ове заменице и прилоге : ја, ов, овак, вака, овде, свак, сав, све ; имају прилог садашњег времена у глагола,

са завршетком е к и (мек њ); акценат им је као и у српском, а много сrbизама има и у речнику им вели Драганов.

Облика именичких немају свију, али су по гдекоје ипак очували, као што се може видети из оних песама, које је још Вук у Додатку саопштио. У осталом то се види у неколико чак и из оних песама, које је Верковић издао.

Много више о говору Брсјака не можемо за сад, на жалост, казати. Поузданога а обилнога материјала за то не достаје још. Оно грађе што за сад има сва је у појезији, која је такође до сад била впе среће да су се ретко са свим поуздане руке за њу прихватале. С њом се досад поступало не само мађијски но и спекулантски. Отуда осим Јастрбовљева зборника и Вукове мале збирчице у Додатку, слабо ћете где наћи верно забележених народних песама из Македоније. О Верковићу смо већ видели шта веле озбиљни научари, а зборник браће Миладинова ако и стоји релативно на бољу гласу, опет су га радили људи који су деловали у сред једне страсне борбе и очевидно стајали под утицајем Бугара, баш и да не примимо као истину поменуто казивање Јиречека о њима.

Грађе у прози: приповеткама, загонеткама, пословицама, која је тако исто, ако не и више,

пресудна за језик, нема скоро никакве. За то се ми само можемо придружити молби г. Јагићевој, коју је у Архиву свом управио на г. Јастребова, да нам што пре пружи и један зборник приповедака, пословица и загонетака народних.

Оиоме, што смо већ казали о говору Брсјака, можемо за сад још додати, опет по П. Драганову (Извѣстїя, 1888, Бр. 2.): да се у околини Орида и Струге место њ врло често чује о, а око Орида, Прилипа и Велеса њ замењује се са е. Осим тога у Прилипу и Велесу глас х замењује се са в. За начин неодређени г. Драганов изречно помиње само, да га има у Кратовском говору, т. ј. у околини Кратова, наводећи да је на то указивао још Макушев, на основу монографије Каранова у Периодическом Списанију. Али како он тврди да инфинитива има у целом Дабру, Куманову, Скопљу и Кратову, то је готово несумњиво да га има у опште у Брсјачком говору, изузимајући, може бити, са свим источни крај где Брсјаци живе. Још напомињемо, да у Штипљу, Велесу, Прилипу, Водени па и Разлогу, редовно долази меко љ и њ.

На послетку у песмама, које Вук у Додатку саопштава и које му је казивао неки из Разлога (Разлог је источно од Струме), има

ових облика и речи; „Не задавај ми јадове“, „да ти испишем лицету“, „да носе мајци да види“, (1); „што ми шеташ по дворове“, „што ми шеташ по башчета“, „да видиш, моме, да видиш, бићарска манце каква је“, „благи јабуки“, „љута ракија“, „слатке ми разговоре“ (2.); „заспала мома, љељом, заспала, на широко поле крај море, под зелено дрво дафино“, „за што ме от соњ пробуди“, „трећи ми даде злат прстен“ (5); „не мој рано од зарано“, не буди ми господара, господара Михаила“, „сама го сам приспавала, сама ћу га ја разбуде“ (6); „Марфелинко, гиздава девојко, мор' подај ми на ко-не водица из твојата пребела рачица. — Постој, постој, царев јаничарју, да попитам моја стара мајка“ (9), „соњ ме ломи, соњ ме троши, соњ ми не доходи“, „продал си бих врана коња“, „не продавај, луду, коња“ и ове речи: пајуница, грловица, јаребица“ (10); „што ми је мило, што ми је драго, дилбер Стојано, моме“ (13); у песми 16. има ових речи: слана, срце, изгорело, богаство, невести, отечество, дечица; у песми 18. црква, камен, браћа, збор, Ђурђофден, мене жали; „твоји црне очи два бистра кладенца“ (19.); „да оди от рода далеко“, „једному је рака целивала“, „ториму је ћитка подавала“, „послушала Јањка нојни браћа“ (20.); „Сестра брата пратила ф друго село за

мома“ , „проиграј си врана коња ранена“ (21); „Јоване галено дете, Јована мајка галила, пресно го млеко рапила, рујно го вино појила, расти ми расти Јоване, да си те мајка ожени“... (26)“

Неће бити с горега да наведемо овде и један два примера из Верковићеве збирке македонских песама. Она је већ оглашена као непоуздана, али не зато што је Верковић пристрастан био према Србима, већ за то што је пристрастан био према Бугарима, називајући све из реда песме, скупљене у Македонији, бугарским и кварећи их. У толико су примери из његове збирке, који са свим противно тврде, драгоценији, а по уверавању г. Драганова песме њим скупљене представљају Брсјачки говор.

Немајући при руци Верковићеву збирку ми ћемо два три примера навести по г. Срећковићу, који у својој Историји Срба (стр 71.) наводи ова четири карактеристична стиха из песме, која је у Верковића под Бр. 122:

Запрегни Вељо запрегни.

Запрегни скуте рукаве.

Измеси Вељо измеси

Измеси чиста погача и т. д.

И под Бр. 280 :

Заплакала стара планина.

Дочула је Перин планина

Одговара Перин планина

За што ми плачеш стара планина?
 Как да не плачем как да не жалим.
 Сека година буљук хајдуци
 Таја година девет буљуци
 Згазиха ми ситна та трева
 Разматиха студена та вода
 Истрошија зелена гора
 Укравија велите камени
 Један ми буљук Меленичине
 Втори буљук Петричане
 Трећи буљук Струмничане
 Четврти буљук Тиквешане
 Пети буљук Прилепчане и т. д.

И у Извѣстїя славян. благотвор. общества,
 1887. Бр. 9. ова три стиха из Верковића:

Доста сме јели печени јагањци
 Доста сме пили то рујно вино
 Развивај барјак ти Милош војвода

Да пођемо сад даље.

Друго македонско словенско племе, које је интересно и важно и с језика и с обичаја својих, то су — Дабрани.¹⁾

¹⁾ Види Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika који издаје југославенска академија, св. 5. стр. 215. код речи Дабар (Дѣбрь), значи: 1, долина. Свети Сава је основао јепископију и поставио јепископа у Дѣбрь. Даље значи 2. град. сад раздорен, у Старој Србији у дибарској нахији. 3. село. Кнез Лазар је дао село Дѣбрь Раваници. Има и данас села и долина истога имена у Ерцеговини, у Босни, у Далмацији: Као придев дѣбрьскій долази од 13. века.

Дабром се зове долина којом тече Црни Дрим од Шаре до Оридског језера. Онамошњи становници, по тврђењу П. Драганова, зову га Дебор, а остали Македонци Дебри. Грчки се зове Дибри, те отуда обично: Дибра.

Племена словенска која у Дабру живе ова су: Мијаци, Пољани и Кецкари. Сви они говоре истим наречијем. Предео је врло неприступан, те је слабо који од учених људи могао доспети у Дабар. Становници су планинци и врло сурови, па и то смета бављењу странаца онамо. Од испитивача и учених људи у Дабар је први доспео, онамо се бавио и штудије чинио Јосип Милер, лекар, који је после резултат својих проматрања објавио 1844. г. у делцу *Albanien, Rumelien, und oesterreichisch-montenegrinische Grenze*. Други путник који је у Дабру био и једва живот спасао јесте Рокштро. Он је свој пут описао у *Reiseskizzen aus Dardanien und Albanien* (Dresden 1875). На жалост његово дело нисмо могли наћи, те се њим не можемо ни користити овом приликом.

Места или села у којима Мијаци живе ова су: Лазарово поље, Доњо-Мељничани, Горњо-Мељничани, Могорче, Осој, Гари, Тресенче, Селце, Раосока, Галичник, Сушице, Јанче, Требиште, Битуши, Веле-Бордо, Раостуши, Скодри-

ње, Присојница, Ацијовци, Болегин, Жерноница, Видуше, Брошица, Горенци, Баланци, Папрадница. Мијачка села ван Дабра: Екловец (у Кичевском округу), Папрадиште у околини Велеса, Крушево, између Прилипа, Велеса и Битоља, и Силово у околини Битоља. Мијака има и православних и потурчењака, као год и Брјака.

Пољани (Поленци) имају ова главнија села: Дренок или Дреница, Модрич (Модрић?) Врбица, Себиште. Главно место Кецкара је Клење или Клинци.

Познати лексикограф Пуљевски, Мијак је из села Галичника (написао је упоредне речнике: словенско-албански, арбанаско-арнаутски, турски и грчки упоредни речник, и македонско-арнаутско-турски, оба у Београду, 1873, и 1875. године.)

Главне особине дабарскога или мијачкога говора по П. Драганову, од кога смо и горње податке о именима села узели, ове су:

Старословенско лъ замењује се са ол: ја-болка, волк, волна, молзем. Старословенско јус Мијаци изговарају као о: мож, пот, зоб, рока, рочица, али, као што ћемо ниже видети, чује се у њих по каткад и у као замена јуса. Као Мијаци замењују јус и западнородопски Руцалани, па у неколико и Чепинци, Неврокопски

Арјани. Место њ употребљавају увек о; добор, полно, огоњ, каков, таков, дорво, молчати. И њ исто тако замењују, али га замењују и са е. Даље е, у Мијака, јача у о: небо, плот, дробно, пој, појем; о у ој и ај: лојзе, гројзе, вајскрес. Имају меке гласове љ и њ: сабља, земља, њива, бољка, жељка, чешаљ. Глас х замењују са в: Стеван, кафе, суво, мува, глуво, ув, вес, руво, дувам. У селима: Лазаровом Пољу, Дреници, Галичнику чује се са свим чисто ђ, али се старо шт замењује и са шч и са кљ. „Чисти ђ и ђ, вели Драганов, постоје несумњиво у северомакедонским говорима.“¹⁾ Глас жд замењује се са гь или боље са дг, као што Пејчиновић и пише. Место ч употребљава се ц: цорков, цорга, цорво. И Мијаци употребљавају скраћене показне именице: ть, та, то; вь, ва, во; нь, на но, као и Брсјаци. У западнородопских Рупалана и Чепинаца има и заменица: сь, са, со.

Падежа у Мијака такође има, и ако нису добро очувани: Велик мајке, мајце си, птици, у земљу латинску, поробили земљу Арбанију,

¹⁾ Да их има и у јужних сведочи, као што смо видели, и Вук, а Пуљевски у свом речнику редовно и стално пише ђ и ђ. Пејчиновић, из Тетова, на кога се Офејков позива, такође пише ђ и ђ (тј и дј).

дај ми студену воду, да укову сабљу, он имаја једнога сина, у Турака три паша.

Мијаци имају и заменице: ја, ми, ви, га, ега, он, свако. Глаголи у њих имају неодређени начин: послушати, поробити, молчати. Треће лице једнине сад времена свршава се на т: играит, ходит, требит. Прво лице множине у глагола има на крају и ме и мо: да идемо, не можемо. У Пејичиновића Огледалу исто тако скоро редовно долази мо. Исто се то јавља и у језику свих Шопова. Активни глаголски придев гласи у Мијака: говорио, закупио, беседио. Треће лице множине пређашњег свршенога времена свршава се на хе: поднахе, запустихе, ручахе. Имају прилоге: овде, вамо, вака. На послетку акценат им је као и у српском, а тако је исто и у свих северних и средњих македонских говора.

Овде, на крају, додајемо још и неколико речи: вељам, греда, вес ден, дуња, долама, лубеница, мачка, котловарка, кошча а и кућа, невеста, олжица (ложаца), огоњ, углен, шећер, ручам, секира, ужинам, свећа (свекља), челник и. т. д.

Григоровић, који је путовао по Македонији 1845—6 године, бележи скоро исто овако особине језика који се говори у Македонији. Он још додаје, да се свуда у Македо-

нији старословенско ђ замењује са е. Исто тако он извештава, да је јужно од Битоља, Оридскога језера, у Горици и Бобоштици, чуо назале: да бондеш или да бандеш (будеш), мондр (мудар) ронка и. т. д.

Пре но што пређемо да говоримо о Шоповима и њихову гесру да кажемо овде коју реч о том како се говори око Скопља и Шаре и северно од њих.

Драганов казује да се у Скопљанских и Кумановских Копановаца редовно говори у место љ: јабука, сунце, вуна, вук, бува, музем. Па не само у њих, него и јужно од Скопља, у Штипљанских Пијанаца исто се тако у говори место љ.

Као год у Мијака, тако исто и у Скопљу и Куманову о се шири у ој, те се говори лозе, гројзе, и. т. д.

Исто тако у Скопљу, Кривој-Паланци, Куманову, Кратову, Тетову, употребљавају се меки гласови: љ и њ. Даље и у њих се х замењује са в (Скопље, Куманово, Тетово, Гостивар).

Као што смо већ поменули чисти гласови ђ и ђ чују су редовно свуда северно од Скопља и Шаре, а видимо да их има такође и јужно од Скопља и Шаре. И ови гласови тако су обични уху многих и многих македонаца, да

их и ђаци солунске бугарске гимназије употребљавају при свем том, „што учитељ бугарског језика ни по што не би допустио употребу ових јеретичких и небугарских гласова“ — као што вели Драганов. Осим тога то се види и из имена претплатника из Македоније, у књигама штампаним у самим бугарским штампаријама.¹⁾

Облика именских боље очуваних, и ако не са свим добро, такође има и у Куманову, и у Скопљу.

Начин неодређени наводи се такође и у Скопљу, и у Куманову, а рекли смо већ и у Кратову. Исто тако у Скопљу се готово са свим редовно прво лице множине у садашњег времена свршава на мо, премда се чује и ме.

Акцентат је свуда овуда као и обично у српском.

Да рекнемо коју сад о Шоповима.

И ако права отаџбина Шопа или Шопова није у границама у којима се ми овде крећемо, ипак ће бити потребно да и о њима што проговоримо једно за то, што њих има нешто и у Дабру и једноме делу Полога или Тетовскога округа, а друго и за то што и њихово име и њихов језик имају веза и односа с темом о којој се овде говори.

¹⁾ Драганов, Извѣстїя, 1888, Бр. 2.

Наречје оних Шопова што у Дабру и Тетову живе, исто је онако, вели Драганов, као и мијачко. С те стране, дакле, немамо о њима шта више причати. Али је интересно и важно што Драганов саопштава, да име Шоп и у Мијака, и у Брсјака, и у Пољана, па и у свих македонских словена, има ружан значај и да је оно управо погрдно име. Још је интересније друго саопштење које даје Шапкарев, македонац, (наведен у Драганова): да се у Македонији тим именом зову Бугари Тракије и данашње кнежевине Бугарске. Он тим правда, у предговору, што на македонском наречију издаје превод неких делова јеванђеља и апостолских посланица, јер, вели, македонци кажу да неће да читају Неофитов бугарски превод Новог Завета, па наводи овај израз македонаца: „Шопели кѐ се чиним?“ Овако исто Бугаре назива и онај Прилепчанин, чије интересно писмо саопштава Офејков у књизи „La Macédoine,“ стр. 128. У Бугарској, пак, Шоловима се зове становништво између српске границе и Искре и око извора Струме: око Видина, Враце, Рахова, Лом Паланке, Берковца, Родомира, Брезника, Трна, Дупнице, Ђустендила, Самокова, Софије и Сливнице¹⁾.

¹⁾ У Враци, Берковцу, Лом Паланци и нешто и у ниротском округу, где има пресељеника отуда, у место имена Шоп употребљава се име Торлак.

Овим именованом становништвом овога краја називају прави Бугари између Искре и Црнога Мора с једне стране и Дунава и јужних огранака Балкана с друге стране.

Као што се види име Шоп има данас два са свим противна значења: прави Бугари зову Шоповима оне који нису то, а Македонци опет тим именованом називају праве Бугаре из кнежевине и Тракије. Кад се узме на око положај и земљиште на ком данас станују Шопови, па где су и пре становали, даље кад се уочи како оно географски стоји према Македонији и кад се дода да су с те стране, са североистока, долазиле навале Бугара на Македонију — онда се може и лако и са свим природно протумачити откуда да Македонци тим именованом називају Бугаре. О даљим разликама тада Македонци нису могли водити рачуна. Међу тим Бугарима, који до самих Шопова живе и који су у непрестаном додиру с њима, видели су јаке разлике између себе и њих, па су их увек одвајали од себе, не називајући их никад Бугарима,¹⁾ како они сами себе зову, већ —

¹⁾ Бугарима је врло непријатно кад их ко зове Бугарима. Они у том виде неко по-другивање, за то увек воле кад им се каже: Бугарин, како се сами и зову. Ово су ми причали људи, који су дуже времена живели у Бугарској.

Шоповима. Да нам се не би пребацила пристрасност у одвајању Шопова од Бугара, и да не би ко помислио да ми разлике међу њима чинимо већим него што су — ми ево наводимо шта о Шоповима вели К. Иречек у својој Историји Бугара: „... Шопови се разликују од осталих Бугара како карактером и наречијем, тако и оделом и обичајима“ (стр. 137., 138.)

О језику Шопова ево шта вели Драганов: „Лексички састав шопскога наречија, као и мијачкога у Дабру, одликује се великом чистотом: у речнику им нема готово никако ни турских ни грчких речи. По граматичким функцијама мијачко је више сачувало своју црквено-словенску основу, ако и замењује јус тројамо. Шопско наречије у многим случајевима, по сведочанству К. Иречека а нарочито бугарскога филолога А. Тодорова, врло се приближава српско-хрватском. Фонетичке особине његове су: у место јуса, ц место ч, у на место љ, ч место шт, и ђ место жд. Но за то од бугарскога има члан, описно будуће време и изгубљене неке падеже.“)

Мислимо да ће бити угодно и од интереса, ако овде дамо и један мали оглед шопскога

¹⁾ Извјестја, 1888, Бр. 3.

говора, који саопштава г. Милићевић у Годишњици V. Кад су под јесен 1880. године Милићевић, Матковић и покојни Даничић обилазили неке крајеве, па се упутили Софији и дошли у село Сливницу, онда ту нађу неке мештане у механи. Пок. Даничић замоли г. Милићевића да запомене с њима разговор, те да чује како говоре. Г. Милићевић одазове се молби Даничићевој и отпочне разговор, који је овако текао :

— А ви од које село бесте?

— Туј омо од Сливницу, одговори старији.

— А ти мали, одакле си?

— Туј сам и ја роден.

— Па што обедујете у механе, као јабанције?

— Имаме си работу туј, одвајамо си милостивно жито.

— Какво жито одвајате?

— Милостивно жито за цркву... Градили сме цркву, и сме се задужили. Сељани рекли да пишу на цркву, колко кој милује, кад буде да се врше. Е сега ено се жито врше, и сваки дава колко милује на цркву: ми си седимо, премамо то жито и пишемо: ко даде, колко даде? Тој си викамо милостивно жито.

Даничић, пошто је пажљиво сла слушао дете, рекне: „језик му је искварен: није ни

српски ни бугарски; али му је лице са свим српско.“¹⁾

На страни 72. исте књиге г. Милићевић прича ово: „у селу Маштици устависмо се .... Разбирајући за пут до Брезника и за имена места кроз која иђасмо, опазисмо да ти сељаци немају чланова у говору, или бар чланови им се ређе чују, и да они личну заменицу кажу ја а не аз. Ми упитасмо за што је то? — „Ми си тако зборимо од време. Тој ни је језик.“ — Ми чусмо да у Софији говоре аз а не ја. — „Може да је у Собију тако, за што тамо има људи од целу Булгарију. Ама ако да питате за попско — овако се збори.““

IV

Сличности и разлике.

Према оскудном материјалу којим смо располагали, ми смо се потрудили побележити главније особине говора, којим говори словенско становништво Македоније и оних крајева који су јој најближи а данас носе име Старе Србије.

После овога природно нам се намеће питање: како стоји овај језик, или ово наречије, којим се у Македонији говори, према српском

¹⁾ Годишњица, V, стр. 66.

и према бугарском језику? У чем је слично а у чем различно од једнога и другог језика? И најпосле разлике које се у њему виде да ли су од српскога или од бугарскога језика даље?

Да би на ово питање могли одговорити што ближе истини, треба нам најпре изнети карактерне особине српскога и бугарскога језика, па их онда упоредити с језиком који се говори у Македонији, не смећући с ума да све особине нису једнаке важности и једнакога значаја.

На жалост одмах у почетку морамо признати да нам се није лако наћи у бугарском језику, јер Бугари ни данас немају граматике ни речника, који би ма и на близу стајали по вредности научној граматици једнога Даничића и речнику једнога Вука. Све је то још тако несређено и збуњено, да се у том једва могу разабрати и сами Бугари, и људи који се специјално баве овим питањима. У таквом положају будући, тражили смо да се помогнемо оним, што је релативно најбоље. И од три бугарске граматике, које смо у рукама имали: Цанкова, Икономова и Вимазала, нашли смо да је, и ако најмања, ипак најбоља последња, те ћемо по њој и обележити главне карактерне црте бугарскога језика.¹⁾ Да бог ме да ћемо се помагати, при том, и Миклошићем.

¹⁾ Bibliothek der Sprachenkunde, Bulgarische sprache von Fr. Vumazal.

У науци о гласовима за бугарски језик карактеристично је ово :

Старословенско јус замењује се у данашњем бугарском језику редовно са њ. Примера из Бугарске, који би противно овоме тврдили, нема, бар нама нису познати; а тако исто тврди и Драганов. Противни примери до сад познати навођени су једино из Македоније, из зборника песама браће Миладинова и Верковића, на основу чега Миклошић бележи у свом делу Lautlehre да се овде онде место њ чује и а, „премда се, вели он, може домишљати да писци (Schreiber) пишу а и онде где њ изговарају.“¹⁾

Старословенско њ у данашњем бугарском језику гласи по правилу ја. Ово тврде и Миклошић и Григоровић²⁾

Данашњи бугарски језик има полувокал њ а танкога јера, њ, нема, ма да данашњи писци пишу и један и други полувокал.³⁾

Гласове њ и њ нема никако, већ на место њих има шт и жд.

Исто тако бугарски језик нема гласова љ и њ.⁴⁾

¹⁾ Lautlehre, стр. 368.

²⁾ Lautlehre, стр. 365, Григоровић наведе и у књизи „La Macédoine.“

³⁾ ibid.

⁴⁾ Противни примери у Миклошића су из Македоније.

Ми смо на прво место истакли гласовне особине бугарског језика поглавито о тога, што су у опште гласови и закони који њима владају најјача, најкарактеристичнија и најсталнија особина.

Тога ради да се задржимо још мало на овоме.

Процес развоја старословенскога јуса, коме за основу служи прасловенско насално *on*, у бугарском језику је ишао, по Миклошићу, овако: из *o* је одмах постало *ѣ*, па је онда назал, у брзо по том, отпао. У IX веку, у бугарском, већ врло ретко долази назал, а од тога доба нема га никако. Да је *o* још раније прешло у *ѣ* види се по томе, што му трага у бугарском језику никако нема: у бугарском је, одмах из јуса, постало *ѣп*, а затим *ѣ*.¹⁾

Даље полувокал *ѣ* у бугарском дола и не само на место старословенскога *ѣ* и *ѣ* него и на место неакцентованог *а*. Да оно долази и на место старог *е* види се из речи каменъ, која у бугарском данас гласи камънъ или камъкъ.

Старословенско *ѣ* гласи већ у старим споменицима бугарским као чисто ја или као *а*: лјацота, крјапост, звјаре, трјава и. т. д

¹⁾ Lautlehre, 34., 35., 93. 368.

Даље ваља још знати да се у бугарском језику група гласова ије сажима у е: здраве, лозе, цвете, грозде, трње.¹⁾

За ћ и ђ поменули смо, да на место њих увек бугарски језик има шт и жд. Истина Миклошић наводи, да се налази место њих и к и г, али прво: то су народи све из Македоније, друго Миклошић сам вели да к и г из тј и дј, герср. шт и жд, гласи врло вероватно као српско ћ и ђ, ослањајући се на Вуков Додатак и на факат: да Пуљевски пише ћ и ђ на место тј и дј, да један бугарски писац вели да се кј изговара као тј, а дј као меко д т. ј. дј, и на послетку да се ть и дь замењују са е: памес, смрѳс, глас (гј), стус (гј). На крају овога расправљања Миклошић вели: „es ist noch zu bedenken dass, wie gesagt, е и гј Serbische laute sind.“²⁾

Да бугарски језик нема гласова љ и њ тврди П. Драганов, допуштајући изузетак за Котелски говор у народном језику, а књижевни језик, вели, за те гласове са свим не зна. Вредно би било ближе испитати откуда га у Котелском говору. Да није са стране унето?³⁾ И

¹⁾ *ibid.* стр. 370.

²⁾ Lautlehre, стр. 378—379.

³⁾ Драганов, Извѣстїя, 1888. Бр. 1. стр. 36.

Фр. Вимазал у својој већ наведеној граматици бугарскога језика не зна ништа о гласовима љ и њ, јер их нигде не помиње, ма да о свим другим говори. Код јотовања (стр 7.) вели само ово: „јотовани вокали су: я = ја и ю = ју. Јо се пише: ѱо или ѱо: булѱонъ = булјон, павилѱонъ = павилјон...“ и даље: „језик има јаку тежњу јотоване гласове да замењује нејотованим: конј = кон, видја = вида, ја-бљка = абљка.“ Миклошић допушта да се групе лј и нј могу изговарати као љ и њ, али су му примери непоуздани (Период Сисан. и Миладин.), те мислим да према горњем мора отпасти.¹⁾

За важност и значај гласова у језику нека је споменуто овде, да је пок. Даничић на основу гласова љ и њ учинио поделу словенских језика (у „Диоба словенских језика“), за коју му је Шлајхер писао: „Mitt dem gesagtem haben sie, nach meiner Meinung, den Nagel auf den Kopf getroffen.“

У науци о облицима за бугарски језик ово су главније особине:

Именице и придеви немају никаквих падежа осим номинатива. Генитив и датив изражавају се предлозима на, от или за, који се

¹⁾ Lautlehre, стр. 377.

стављају пред номинатив : на башта, на конџ, на свобода.

Глаголи немају неодређенога начина и прилога садашњег и прошлога времена.¹⁾ Тако Вимазал. Ј. Живановић (у књизи „О српском језику“ стр. 227.) допушта прилог садашњег времена на шчи, а Драганов му одриче наставак екџи. Мислим да је у Живановића погрешно. У Миклошића (Lautlehre, стр. 378.) има примера из Македоније за прилог сад. времена на шти : берашти, одешти (збор. Миладиноваца), што је сумњиво према тврђењу Драганова, који вели да Брсјаци стално употребљавају прилог сад. времена са завршетком екџи (Зборник Миладиноваца баш даје Брсјачке песме.)

Будуће време у бугарском језику постаје из ште и садашњег времена.

У аористу и имперфекту х се не претвара, а прво лице множине свршава се на ме.

Иза именица и придева увек се ставља одређени члан : тџ, та, то. Бугарски језик за други одређени члан не зна.

Лична заменица : ја, ти, он гласи : азџ, ти, той, а у множини : ни, ви тџ. За треће лице каже се, али ређе, и он Интересно би било знати, да ли се иза Искре говори ово он ?

¹⁾ Fr. Vymazal.

Заменица сав, сва, све гласи : веичкий, всичка, всичко ; сви гласи : всинца.

Акцент је у бугарском покретан : он пада на различне слоге двосложних и вишесложних речи. Бугарски зна само за кратке вокале. То је све што позитивно каже Вимазал о акценту у бугарском. Миклошић, пак, вели о акценту ово : за акценат у бугарском нема никаквога општега закона : сваки слог вишесложне речи може бити акцентован..... Чини се да бугарски језик не разликује дуге и кратке вокале.¹⁾

И ако би се о особинама бугарскога језика могло, на сваки начин, још по што шта казати, нарочито код глагола, ми ћемо ипак даље излагање оставити, јер је за наш задатак довољно и оволико.

Како стоји српски језик према овим особинама бугарскога језика ?

Остављајући неке познате ствари, које су и без помињања нарочито јасне, ми ћемо се овде задржати само на неким.

Старословенско јуc данас у српском језику гласи у. Овај процес вероватно се извршио преко о, које је после, губитком назала, ослабело у у. Миклошић се колеба, и ако претпоставља да се српска рука развила из рон-

¹⁾ Lautlehre, стр. 376.

ка, те вели можда је и друкчије било.¹⁾ Чини ми се да у потврду мишљења, да је рука постала из ронка преко о, може послужити факат: што се у Дабру поред редовнога о место јуса чује и у: кућа, угленъ, где се на првој речи види и само прелажење, јер гласи и кошча и кућа (види у Драганова.)

Полувокала данас у српском језику има само дијалектички: у Црној Гори и околном приморју, па и у Старој Србији, где се, што је значајно, оба полувокала чују: и њ и њ.²⁾ Данас се по правилу њ у српском језику или избацује или несталним а замењује. Полувокал њ у праведан, мене и стегно (правѣднѣ, мѣне, стѣгно) замењен је са е. Иначе со обично ни у српском не прави разлика између њ и њ.

Старословенско ѣ гласи тројако: е, ије, и и. Старословенско љ данас гласи у. Даље српски језик има меке гласове љ и њ (лј и нј као групе не постоје никако) и, особито карактеристичне, ѣ и ѣ. Има падеже, нема члана, има несодређени начин и прилог садашњег времена на ѣи. У аористу х се претвара у с, у множини, или отпада (дијалектички, у околини Крушевца и т. д.) Прво лице множине свршава се на мо. У источном говору долази

¹⁾ *ibid*, стр. 93.

²⁾ *ibid*, стр. 20, и 388.

за личну заменицу *ни* и *ви* место *нам* и *вам* (Левач, Жупа), а у једнини је номинатив: *ја*, *ти*, *он*.

Акцента има четари: два дуга и два кратка. У вишесложних речи може на крајњем слогу бити само високодуг. Речи од једнога слога могу имати само или општар или високодуг акценат.

Кад смо овако побележили главније разлике и особине српскога и бугарскога језика, да их упоредимо сад са карактеристикама које смо видели у македонскоме гвору, те да видимо како оне стоје према српском а како према бугарском, затим има ли чега различнога у њима и од једнога и од другога, и како је то различно према српском и према бугарском.

У македонском говору, као што смо већ видели, нашли смо, пре свега, тројаку замену јуса: *а*, *о*, *у*, и, осим тога, нашли смо на крајњем југозападу назално *он*, *ан*; на против нигде нисмо нашли место јуса *ѣ*. Даље смо нашли да у македонском говору има полувокала, али да је њихова влада јако ограничена и да се они замењују са *о* и *е*. Још даље нашли смо да се старословенско *ѣ* по правилу замењује са *е*, као што тврди Григоровић. Осим тога нашли смо да у македонском говору долазе редовно меки гласови *љ* и *њ*, као што је

опазиво и забележио још Вук и као што данас тврди П. Драганов. После свега овога нашли смо још да се старословенско лъ замењује са о л и са у (са у: Скопље, Куманово, Штип; у Копановаца и Пијанаца, дакле, а, као што Вук у Додатку тврди, има га и у Брсјака.) На послетку ишли смо на место шт и жд: 1, чисте гласове ђ и ђ не само на северу од Скопља и Шаре, где је оно редовно и несумњиво, као што вели Драганов, но и у Дабру. (Лазарово Поље, Дреница, Галичник), а по Вуку има га и у Брејака; 2, да онамо где, по Драганову, ђ и ђ нису чисти они гласе као меко в и г или д (кј и гј или кь и гь).

Кад узмемо, као што смо већ рекли, да се српско у, које се и данас у Македонији налази, из јуса развило преко о, чему у прилог, поред онога што је већ речено, може ићи и факат да се јус замењује са о нарочито у оним крајевима Македоније, где је историски потврђено да су, при досељењу на балкански полуострв, били Срби;¹⁾ и, кад узмемо даље на ум оно

¹⁾ Србија, на Бистрици, Његуш јужно од Водена још и данас сведоче и тврде непобатно истинитост казивања Порфирогенитова да су онамо били Срби и да нису, после, сви отишли к Дунаву и Сави — Интересно је да се баш у тим крајевима налазе и назали, којима трага у Бугарској нема.

што Миклошић на стр. 588. свога дела Lautlehre вели о гласовима кј и гј: да очевидно стоје ближе српском него бугарском, — онда имамо не само све главне гласовне особине данашњег српскога језика заступљене у јакој мери у македонском говору, него и живе остатке старог српскога језика Ми нарочито ударамо гласом на ово све за то, што та једновремена појава свију гласовних особина управо и јесте најјачи доказ за ово што рекосмо. И ако се неће или не може да узме, да су то све опште старинске особине македонскога говора, онда оне бар јасно доказују, да се послужио изразом г. Офејкова, стари и ванредно јак и снажан, духовни ауторитет Срба у Македонији.¹⁾

Али ово још није све. Ми смо у македонском говору нашли неодређен начин (и у Дабру и у Кратову, а већ северно и да не говоримо); нашли смо прилог садашњег времена на ек њ и на ђ и; нашли смо патронимички наставак и к њ (ић), који је такође карактеристичан; нашли смо не само северно од Скопља и Шаре но и јужно (у Дабру) прво лице у глагола на мо; нашли смо свуда личну заменицу ја, ти, он, и прилоге и заменице: овде, овако, каков, свак, таков; нашли смо у будућем времену, такође свуда, место ште ће и

¹⁾ La Macédoine, стр. 158 - 159.

ље; нашли смо акценат, опет свуда, као и у српском; нашли смо, по тврђењу Драганова, по сведочанству Вука, па чак и по Верковићу, и много Србизама у речнику и Брсјака и дабарских: Мијака, Пољана и Кецкара. Чак и онај Прилепчанин, који је своје писмо нарочито удешавао за Офејковљеву „Македонију,“ није могао да се ослободи многих Србизама, и ако се доста трудио да их се, што је могуће више, клони.¹⁾

Једини облици удаљавају доста знатно македонски говор од српскога и приближују га бугарском: њих има мало и ретко, нарочито на југоисточку Македоније. Али, као што смо видели, и у том је делу граматике српски заступљен: од падежа смо нашли у Дабру и датив, и генитив, и акузатив (и локатив стари има), а северно од Скопља и Шаре они су и чешћи и боље очувани. Шта више видели смо да падежа има чак и у оним песмама из Разлога, које је Вук у Додатку саопштио. Од гла-

¹⁾ Види писмо у *La Macédoine*, стр. 127 — 132, и у њему речи: пријатељу, гвоа (ђоја), в старо време, такво, велиме, као, свој, најпосле, ова работа (без члана, који у опште ни овде не долази редовно), по мегю си, чудни и смешни, такво срце, кукља, помешан, тугњина, прекор, двојица и т. д.

голских облика нашли смо карактеристичан неодређени начин и прилог сад. времена: остали облици одступају од данашњег српскога, али нису ни као у бугарском језику.

Кад узмемо на ум да су облици у опште врло подложни променама, и кад овоме додамо утицај бугарскога књижевнога језика црквом, школом и књигом, не тек од 1870. године но још од 1845. године, коме утицају никаква отпора није могло давати некњижевно македонско наречије — онда нам ова појава код облика нимало неће изгледати чудна и необична, нити она може сведочити за бугаризам македонскога наречија. На против кад добро проценимо поменути утицај бугарски, који се још појачавао и другом страном једном: никад неспречаваним општењем с Македонијом — ми се пре морамо чудити како су се облици српски могли и оволико до сад отувати у македонском говору.

А члан? рећи ће нам можда неко. Зар тај тако карактеристични знак бугарскога језика није доказ за бугаризам македонскога говора?

Да видимо.

Ми смо могли, у овом погледу, да чинимо нека мала испитивања само на два зборника македонских песама: на Вукову, у Додатку, и на Јастребовљеву зборнику. Других нисмо имали

при руци, а, као да, остали нису ни поуздани. У осталом мислимо да је за ово питање, бар привремено, довољно и ово метеријала колико смо га ми имали на расположењу, јер и овде вреди она изрека: дан се по јутру познаје.

Ми смо имали пред собом преко сто педесет песама из три различна краја: из Разлога, из Дабра и из Сириничке и Средске области. У њима смо нашли ово:

У 27 песама, које Вук саопштава у Додатку и које имају мало јаче од 340 стихова, члан долази свега — 25 пута. Још је значајно, да је већина ових случајева где члан долази само код ове две речи: твој, твоја твоје и као (каду).

У 27 песама из Дабра, које се обично и врло често певају, члан тѣ, та, то долази 16 пута, члан нѣ, на, но два пут, а члан вѣ, ва, во 15 пута.

У 94 песме, опет из Дабра, које се певају о свадбама, члан долази свега 48 пута, и то: члан тѣ, та то 31 пут; члан нѣ, на но 10 пута. и члан вѣ, ва, во, 7 пута. Вредно је забележити овде још да поједине речи долазе и са чланом и без члана. тѣ, та, то, као: први, втори, трећи, реч ливађе и реч село.

У 8 песама из Средске области, од којих је

свака од по сто стихова, нисам нашао никакав члан ниједанпут¹⁾.

У преко сто педесет песама, дакле, које имају у најмању руку око 2600 стихова, члан свега долази 103 пут, па и то опет не пада све на карактеристичан бугарски члан ть, та, то, већ 34 случаја долазе на македонске чланове нъ, на но и вь, ва во, а само 72 случаја на ть, та то.²⁾

Сад, према овоме нека читатељи суде од коликога је значаја ова појава и шта она управо доказује. Још овде не треба изгубити из вида могућност и вероватност непосреднога утицаја од стране албанскога језика. Факта су ова својом унутрашњом снагом толико јака, да им с наше стране, мислимо, није потребан никакав коментар.

V

Дринов и Јастребов.

После познатих Зборника македонских песама Верковића и браће Миладинова, о чијој смо вредности имали прилике већ поменути, године 1886. издао је Рус И. С. Јастребов „Обичаи и пјесни Турецкихъ Сербовъ,“ где су изнете врло многе песме из Македоније, међу

¹⁾ Обичаи и пјесни турецкихъ Сербовъ. И. С. Јастребова стр. 212 — 232; 252 — 282; 408 — 455.

²⁾ Да ли се и колико нъ, на, но и вь, ва во могу рачунати у опште као чланови — то нека пр суде сјручњаци.

којима има и до сад необјављених. Уз песме г. Јастребов је описао и обичаје онамошњег народа, те је тим његова књига добила још већу вредност. Песме и обичаји су из Призренске и Пећке околине, из Поморавља и из Дабра.

Обилност и богатство материјала који г. Јастребов износи, „чудновато“ слагање свих описаних обичаја са српским обичајима, карактеристике и особине језика, слагање многих њим саопштених песама, које се налазе у Вукову зборнику српских народних песама — све је то обратило на се велику пажњу у ученом свету. Услед тога зборник г. Јастребова удостојио се до сад неколиких приказа и оцена, нарочито у руској литератури. Гг. Д. Николски, Ровински и професор Веселовски у Извештајима словенскога добротворнога друштва и у Журналу рускога министарства просвете донели су прилично дуге рецензије о књизи г. Јастребова. Сви су признали и истакли важност материјала који је марљиви и савесни руски трудбеник изнео; а многе је изненадила и она светлост, коју је г. Јастребов својим зборником бацио на етнографске одношаје Македоније, на језик, живот и обичаје Македонаца, јер су сад невољно морали видети да онамо у Македонији мало друкчије стоје ствари, но што су их до сад износили и ученом свету пред-

стављали многи бугарски писци и агитатори за бугаризам Македоније.

То је видео и осетио и г. М. Дринов, професор харковскога универзитета, који се већ од толико времена мучи да увери свет како у Македонији живе „чисти Бугари,“ и како је у њих само особити дијалекат но који опет има у себи све „общеполгарске черте.“ С. тога је он покушао у два чланка, који су прошле године изашли у поменутим „Извѣстия“—ма, да како год ослаби онај утицај, остављен Зборником г. Јастребова, доказујући да г. Јастребов није ништа у ствари ново изнео, а оно новогашто има да је — сумњиво!

Та два чланка г. Дринова, у којима је он изнео своје примедбе на зборник г. Јастребова, леп су оглед начина на који „објективни бугарски учени људи“ поступају у расправљању ових питања, те ће, мислимо, бити вредно да изнесемо из те критике г. Дринова неколике примере.¹⁾

Пре свега г. Дринов мислио је да је особито важно подсетити читатеље на раније радове

¹⁾ Да би лакше за читатеље било ми нећемо свуда навађати страну, већ овде сумарно помињемо, да су ти Дриновљеви чланци изашли у „Извѣстия“ за 1887. годину бр. 1, 7 и 8.

неколиких писаца, који се тичу језика и етнографије Македоније, па помиње Караџића, Григоровића, Верковића, браћу Миладинове и Хиљфердинга.

Као што читатељи већ знају ми смо не само поменули нашега Вука, него смо још и ова мала разлагања отпочели њим и његовим Додатком. Према том може се лако судити с колико се основа г. Дринов позива на Вука. Али ми тада нисмо нешто споменули из Додатка (јер му онамо није било место), а г. Дринов се баш тога дотиче: московскољске књиге. Да је споменемо, дакле, овде.

Вук о њој вели: „написао ју је учитељ и свештеник Данило, Грк, штампана је први пут у Московскољу пре 60 година (Вук је писао 1822 године), а 1802. године прештампана је у Млецима. У овој грчкој књизи има неколико говора грчки, влашки, бугарски и арнаутски ... може бити да је овђе бугарски језик чистији него и у каквој дојакошњој књизи, али је грчким словима тако ружно и покварено написано, да се ни овим нико не може ползовати како треба.“ Ето шта Вук каже о Московскољској књизи, па читаоци нека суде сад какав је ово доказ, нарочито кад се сетe да Вук у Додатку сам признаје да онда није знао бугарски, што је у осталом са свим природно, јер

га онда нико није знао: Како, пак, г. Дринов злоупотребљује име и ауторитет Вука, види се из ове његове фразе: „признавши без сваких ограда москопољску књигу за споменик бугарски, Караџић је тим самим исказао свој поглед и на језик Дебрских словена.“

Наводећи Григоровића г. Дринов помиње како је он (Григоровић) први указао на то да се македонски словени деле на племена, али избегава да спомене што Григоровић наводи да оних племенских имена нема у Бугарској. Исто тако Дринов неће да каже, како Григоровић вели да је у Македонији у употреби реч бугарин а не блгарин, а то је, као што ћемо доцније видети, врло важно.

Даље видимо да је Верковић за г. Дринова ауторитет на који се он радо позива и по коме своје „штудије“ чини. Како се, пак, Верковићев рад у правих научника цени, ми смо већ видели, те о том нећемо овде више говорити. Али ћемо споменути нешто што врло јако карактерише г. Дринова и што показује његову објективност научну. Да би рђаво ме и несолидном послу Верковића прибавио неку цену, он „вешто“ бележи како је зборник Верковићев штампан у Београду 1860. године и посвећен кнегињи Јулији! Заиста, јак доказ! Само што је г. Дринов заборавио да је и збор-

ник Милојевића штампан у Београду. Ако је, дакле, место штампања какав доказ, онда бисмо молили г. Дринова да се позове и на г. Милојевића, који није баш тако при грешник као што би га он хтео представити (Драганов вели за Милојевићев зборник ово : пјесни ети неподјљни, а лиш худо издани Милоевичељ, Извѣстия, 1888, Бр. 2. стр. 90.)

Исто тако је зборник браће Миладинова за г. Дринова беспрекоран ауторитет. Под какви су утицајем они пак, радили, ми смо већ споменули, и то не по каквим српским изворима већ по самом К. Иречку, тако омиљеном и г. Дринову и свима Бугарима.

На послетку г. Дринов подсећа на јеромонаха Парфенија, познатога и већ поменутога бугарскога агитатора, па на завршетку помиње и Хиљфердинга. Из Хиљфердинга г. Дринов наводи реч работу и предлог сос, и позива се на њега да су то „чисти бугаризми.“ Потом се лепо види колико у г. Дринова има непристрасности, кад он реч „работа“ назива бугаризмом. Г. Срећковић је врло лепо приметио да је боље било да г. Дринов није то наводио, јер то прво сведочи незнање пок. Хиљфердинга а друго и силну жељу г. Дринова да у свем види бугаризам. Међу тим те речи не само да има у свим српским споменицима, него је

ено још живе у сред престонице кнеза Лазара, у Крушевцу. Исто тако неће бити да је и с о с „чисти бугаризам,“ јер Бугари кажу с њ и с њ с.

Кад смо већ на набрајању ранијих радова по етнографији Македоније, да споменемо овде и Јосипа Милера, кога г. Дринов „случајно“ не помиње, а који је, међу тим, први од јевропских учених људи био у Дабру и своја посматрања изложио у већ поменутој књизи својој. Јосип Милер је, као лекар, био дуже времена у западној Македонији и вршио је дужност санитетскога комесара у Албанији и Румелији. У предговору ка књизи му П. Ј. Шафарик хвали његову савесност и тачност, па се дотиче и ранијих радова, нарочито дела Ами Буеовог. О њему се Шафарик овако изражава: „И ове ваљано дело, поред свих својих добрих страна, има две мане. Једна је, што марљиви и духовити писац, који се нешто сувише мало бринуо о ступњу добротe (поузданости) онога што саопштава, не даје извештај о географији ових земаља по својим посматрањима већ уплеће и туђа саопштења, стара и нова, на жалост често врло погрешна, о пределима које сам није обишао, па их са својима тако стапа да је и самом стручњаку тешко се наћи, и злаго од бакра раздвојити. Тиме је он, као и погрешкама друге врсте (о развученим поли-

тичким дијатрибима и да не говоримо) своје лепо дело претворио у један магацин, у коме је и прави и лажан еспап тако испретуран да савесном географу велику смотреност налаже. Друга је што му је карта, према делу, врло празна, тако да нема ни оних топографских имена која се у књизи налазе.⁴¹⁾

По Јосипу Милеру, који је у Дабру био и бавио се 1842—3. године (дакле пре Григоровића, који, у осталом, у Дабру није ни био), у вилајету Rumili Walessi има ових народа: Турака, Шкипетара (Арнаута), Срба, Цинцара, Грка и Јевреја. О Србима, у оним крајевима, Милер ово вели:

„Саставни део велике јевропске породице народа, од свога матерњег стабла одвојен четири вековним притиском, непријатељским суседима и високим планинама, и опет весео, добродушан, смеон, окретан, чувајући свој жив и сујевieran словенски карактер, много слободнији од утицаја свештенства но Геге, поноси на своју историју пуну великих дела његових старих, међу којима Краљевић Марко и дуг низ српских краљева фигурише, овај народ живи у најсеверозападнијим и у источ-

⁴¹⁾ Ово што Шафзрик говори навели смо за то, што се г. Офејков често позива на Амр Буеа.

ним деловима Rum-Ilis, понајвише у равницама или предњим планинским местима. Поред словенске општине Spiz а на Triplex-confinium-у¹⁾ и омањих општина у Скадру, Бару, Подгорици и Спужу, српска племена живе у источним планинама Altin-Ilis и Dibbr-Sipre, у областима Струге, као и на источној обали Оридскога језера у опште, даље у долинама Rezna и Prespa, у вароши Monastir и његовој североисточној околини, у равници Srebrnica, а на име у општинама Optoruš, Šrbica (Србица?), Mihnuša и Mrtvica; дуж леве, источне обале Белога Дрима у општинама Kremovik, Mirošiz, Čuprevo, Grebnik, Zlokuće, у најсевероисточнијим селима папалука Призренскога, као у Jabuka, Babudoviz и Čubrelje, код Janjeva, даље у Vanje, Jošavica и Kopilika близу Kievo... непомешана“.....²⁾

На послетку нека је поменут овде и познати лексикограф Ђ. Пуљевски, Мијак из Галичника, кога смо ми већ помињали а који, као да, за г. Дринова и не постоји, јер га нигде не помиње. У предговору к свом реч-

¹⁾ Јужно од Будве, код места Смилово.

²⁾ Ми смо намерно имена места оставили, као што су у оригиналу, само смо њ морали забележити са нј, јер у штампарији нема тога знака латиницом.

нику Пуљевски вели, да речник пише македонским наречијем за то, што у Македонији не разумеју бугарскога језика. Исто тако он свуда у свом речнику пише ћ и ђ, исто онако као и г. Јастребов. ...

Приговоре своје на језик у песмама из Дабра. које је изнео г. Јастребов, учени професор Дринов отпочиње тим, што му замера употребу гласова ћ и ђ, јер. вели, Дабрани не изговарају те гласове као Срби. После онога што смо ми већ навели о томе, мислимо да је овај приговор са свим неуместан, јер је и од мекога к и г са свим далеко — до шт и жд, а врло близу правоме ћ и ђ, које, у осталом, и у најчистијем облику живи у Дабру. То не само да тврди П. Драганов, но и домородац дабарски Пуљевски, па, као што смо видели, и Пејчиновић у свом „Огледалу,“ који редовно пише тј и дј (изашло у Будиму 1816. г.)

И српска ј страшно боде очи г. Дринову, те вели да г. Јастребов злоупотребљује њом, стављајући је и онде где по његову мишљењу не треба ј да стоји. Ову жалбу г. Дринова врло је лако разумети кад се сетимо да бугарски језик не зна за јотацију и да има јаку тежњу нејотоване вокале место јотованих да употребљује. У Македонији је са свим дручије : онамо ј игра велику улогу, долазећи чак

и онде где га нема ни у српском, нпр. јужда место узда. Треће лице једине оц бити увек је је место бугарскога е, и. т. д.

Али сад тек долази најлепше. Полувокали њ и њ, вели г. Дринов, прелазе у о и е, „ко-торне межно считатъ общеболгарскимѣ замѣ-нами глухихъ“ ! И то је карактерна бугарска црта, додаје г. Дринов ! Овако писати значи смејати се у брз науци, јер не може бити да г. Дринов не зна, да је карактерна црта бу-гарскога језика баш та, да њ не само ничим не замењује већ да га употребљава и онде где треба да је о или е. То је и „обща“ и карак-терна црта бугарскога језика. Исто тако је закон бугарскога језика да има само један по-лувокал, и то њ, а не два, као што вели г. Дри-нов. А на против закон српскога језика је да полувокале замењује или да их просто изба-цује, где се може без њих бити. По правилу се полувокали у српском језику замењују са а ; дијалектички, пак, као што смо видели, има их и живих у несумњиво српским крајевима. Исто тако има, до душе ређе, примера да се стари полувокал данас у српском замењује са е, као што смо видели у речима праведан, стегно, мене, тек (тѣкъмо) и. т. д. Није зго-рега поменути да се не само у крајевима гра-ничним с Хрватском каже и денас место да-

нас¹⁾, но да се и у чисто српским крајевима (нпр. у Косову) чује и ден место дан (бугарски је дѣнь, а дијалектички, у Црној Гори и т. д., и српски дѣнь.) Позивање на Караџића, у овом случају, са свим је неумесно с тога, што Вуков речник не представља целокупан српски језик; пошто се зна да Вук никад није обилазио источне и југоисточне српске крајеве, те отуда нема ни песама ни речи²⁾ из тих крајева. Колико је неосновано, што г. Дринов сумња у саопштење г. Јастребова да се у Македонији говори и дан, види се по том што је он савесно и једно и друго бележио и што П. Драганов никакве сумње не види у саопштењима г. Јастребова. Да се, пак, у српском језику налази и о место полувокала, сведочи то што у крушевачком округу и данас говоре с м о н о м место са мн о м. Г. Никољски је, дакле, био са свим у праву кад је рекао да у српском језику има на место полувокала и о и е. Он је само, на сваки начин, мало неподесне примере за то навео. У Миклошића Lautlehre, од кога смо и примере за српски узели (осим

¹⁾ Види Lautlehre, стр. 388.

²⁾ То је један недостатак у Вукову раду, за који, разуме се, он није крив ни мало, али од кога смо ми до данас имали доста велике штете.

за дан), на стр. 362. наводи се, да се „у бугарском“ „на крајњем југозападу њ замењује са о,“ а примери се узимљу из Период. Списанија. Значи да се управо дабарски говор наводи као доказ да место њ у бугарском стоји и о!! Из саме Бугарске примера нема. И поред свега тога г. Дринов вели да је то карактерна црта бугарскога језика, и назива о и е „общеполгарским џамџнами глухих“! Ако ово није ругање науци и истини, онда не знамо шта друго може бити.

За замене јуса (великога) г. Дринов овако говори: „њих има три у дабарском говору. Прву је од њих још Караџић признао као „общеполгарскоу“! Разуме се да и остале г. Дринов рачуна као опште бугарске замене јуса. Па не само то, но он чак и замену јуса гласом у узимље да је „врло лако“ могла постати на бугарском земљишту из о. И тако на тај начин излази да се јус у бугарском језику замењује и са а, и са о, и са е, и са у! Е, ово је за цело чисто научно! Сирмах Миклошић и Вимагал, они баш ништа не знају о том, а још мање да је иде Караџић Вук рекао да је бајаги замена јуса гласом а „общеполгарска.“ Ми смо најљубо прегледали Вуков Додатак, али тога нисмо нигде нашли! Биће да је то г. Дринов — измислио! Ми

упућујемо читатеље на оно што смо већ рекли о том, с додатком да у Миклошића нигде нема да се у бугарском јус замењује са е, и с напоменом да се у бугарском народном и књижевном језику јус правилно и редовно одмењује њ.

Хотећи ослабити навод г. Никољскога, да је ђ и љ, па и џ, врло важан и карактеран знак македонскога говора, г. Дринов вели да се џ употребљава и у старим рукописним књигама бугарским, али неће да дода да је некад у средњем веку, и то врло дуго, у Бугарској владала српско словенска школа, о чему и он сам говори у Архиву IV В. IV св., и да су српско словенске књиге биле скоро свуда по бугарским црквама. Позивање на Караџића је са свим неосновано, за то што Вук говори само о говору у Разлогу. Напомињемо још да знака џ нема ни у Вимазала, и да га нема ни у данашњем књижевном језику бугарском. Што се тиче гласова ђ и љ ми смо већ рекли како та ствар стоји, али морамо поменути како се г. Дринов чак и овде труди да докаже како умекшанога к и г, које за једну малу нијансу одступа од ђ и љ има и — у бугарском! Боже мој, шта ти нема у том јадном бугарском језику, који г. Дринов скраја и — измишља.

Даље за г. Дринова је т у трећем лицу јединине сад. времена „љубопитни арханџам бу-

гарскога језика“! Као да у српском језику тога никад није било, и као да ни данас у српском језику треће лице јединине сад. времена од глагола бити на гласи јест или је! У бугарском, као што је познато, оно гласи е, а исто тако је познато да ни и у других глагола, у бугарском језику, у трећем лицу јединине, нема т.

Говорећи, на послетку, како су у Дабарском говору погубљени падежи, г. Дринов вели да и они што су остали „кое-гдѣ“ одликују се са свим бугарским карактером. Да богме да он за то примере не наводи, већ само указује на „бугарски“ наставак заменица его и ого, који се бајаги јавља у свим бугарским говорима. Да наведемо ми неколико примера. па нека цене читатељи какав је карактер у тих падежа. Врло честе примере вокатива изостављамо са свим, па дајемо само примере за друге падеже: „крени си фес над око“ (стр. 212); изврте је роци од рамена, немам брата (стр. 214); деверче, младо деверче, можеш ли коња да играш (два пут, у истој песми стр. 216); изодоје брза коња, брза коња Души трага (стр. 220); му направи ковчег од јалдаза, што имаше ђаче до два брата (стр. 224); без коња, без коња (стр. 225); бело ме платно завла (стр. 226); јачна

коња пауна, баба мене колач ја колач попу, мечка тесто ваљаше (стр. 231); не трепоти коње, до попа Ђорђија (стр. 409); тако ми Бога мој господине, ем да ми најеш убаво момче (стр. 411); ток је јунак од голема рода (стр. 413); коде везет свекру бела кошула, а свекрве а свекрве копринена скутина, а деверу а деверу копринена мафрама (стр. 416); свекру си на skut редеше (цвеће, стр. 417); девојка се богу помолила змија ми Бога молеше (стр. 419); да наберет дробнана бисера, да напижет јунаку на капа, да напижет коњу на грива (још два пут у истој песми, стр. 423); огрејала месечина куму на колело (стр. 426); да наберет дрва крај Дунава (стр. 431); просто да ти је, синко ле! од мене и од Господа (стр. 436); умејала, умејала невеста свекра да послужит (стр. 445).¹⁾

После свега овога без сумње јасно ће бити за свакога за што Бугари, за толико времена, не нађоше ни једнога Вука, и за што они ни до данас, после толикога времена, научно не изнесе и не израдише правила свога језика. Овако се може оглашавати лако све као „обиче-

¹⁾ Обичај и песни Турецких Србозъ, И. С. Јастребона

болгарска черта,“ а онако, бог ме, не може. И докле год Бугари буду терали политичке спекулације с језиком, дотле се у њих не може јавити ни Вук ни Даничић. У њих су, у таким приликама, могући само гг. Дринови, којима је и српски народни јунак, српски Краљевић, син српскога Ђраља Вукашина, Краљевић Марко — бугарин!

Сад да споменемо и коју Дриновљеву примедбу односно песама и обичаја. И ту ће бити овако исто забавних ствари.

И ако чланци г. Дринова носе наслов: „неколико речи о језику, народним песмама и обичајим а дебрких словена,“ он је обичаје прешао са свим ђутке. Разлог за што је то учинио није мучно догодити. Ми овде свраћамо само на њ пажњу, па нека читатељи сами суде о значају те појаве.

Одмах у почетку овога одељка г. Дринов се окреће против гг. Никољскога и против Љ. Стојановића, који је у Архиву В. IX св. IV донео приказ Јастребовљева зборника, упоредио га са Вуковим песмама и са неким Милојевићевим. Г. Дринову је непријатно било чути да су то српске песме, па вели како су гг. забравила на ранију довољно богату литературу по том предмету, у којој се многе од Јастребовљевих песама налазе и, разуме се, зову бу-

гарскимa. Он из те литературе, на коју се редовно и позива, помиње осим зборника браће Миладинова и Верковића још и зборнике Чолакова, Качановскога и Бевсонова.

Нек нам је допуштено да кажемо реч две у опште о тим зборницима „бугарских песама.“ Сви зборници песама, који су у литератури познатији и на које се обично позивају, а песме којих Бугари присвајају себи, имају једну важну и карактеристичну црту: сви су они, постанком песама, из Македоније, Старе Србије и Шоплука. Та околност, заиста, мора пасти сваком у очи да Бугари или за то што онамо песама нема, или за то што их је мало, или за то што су оне, поред тога, може бити још и другог језика и карактера — врло ретко или никако не износе песме и народне умотворине у опште из Бугарске, из центра њихова живља, из средине која им даје основе за њихов књижевни језик, из дунавско балканских земаља, источно од Искра и северно од јужних огранака Балкана — из околина, дакле, које су неспорне и у којима је и најчистији бугарски живаљ. А познато је да баш тако треба радити и отуда почети проучавање и изнашање народних умотворина. Зна се како је радио нпр Вук. Отуда, што је у њих са свим друкчије, долази једна забуна, једна непоузда-

ност која сакати и непоузданим чини сваки научан рад и оних људи, који су далеко од сваких аспирација националних. Отуда долази да Бугари, желећи и сами показати оно богатство народних умотворина које је из српскога народа изнео Вук и други, а које још није исцрпљено, прилазе послу са свим ненаучно и лако, па купећи песме и народне умотворине из спорних земаља, које се језиком и обичајима несумњиво разликују од њихових чисто бугарских земаља, по сведочанству писаца и људи који врло блиско Бугарима стоје, као нпр. Ирецек, дотерују их и кваре, према језику страном тим земљама. На послетку отуда долази, да наука не може да чини тако потребна и тако неопходна сигурна упоређења језика и обичаја по разним крајевима балканских словенских земаља.

И поменути зборници Качановскога и Чолакова су из истих крајева: први из Шоплука, а други из Ниша и Ђустендила. О њихову научном достојанству ево како се изражава човек, који за цело не штити никакве српске аспирације: „у Чолакова су песме издане „небрежно и худо.“ Западно-бугарски : борник Качановскога је готово искључно шопски.... само се мора врло жалити, што у овом академском издању има необично много погрешака,

јер В. Качановски је очевидно рђаво записивао своје песме“ (П. Драганов, Извѣстия, 1888, св. за март, стр. 169.). Драганов ове зборнице ставља у исти ред, у који долазе и Милојевићеви. Да бог ме да то г. Дринов нигде не казује, а позива се на њих као на најсигурнија и најпоузданија сведочаства. Он само сумња на Милојевића и на — Јастребова!

Да се, пак, види још један пример поступања г. Дриновљева у овим питањима, ми ево наводимо један оглед како он цитира друге писце.

Г. Љ. Стојановић, у својој рецензији, није обратио пажњу на језик песама Јастребљева зборника, те је за то г. Јагић, уредник Архива, додао г. Стојановићевој рецензији ову примедбу од своје стране:

„Г. референт пропустио је да ближе додирне језичку страну материјала у горњем делу, а међу тим књига г. Јастребова и у овом погледу нуди много значајнога. Саопштене песме могу се, по језику, обележити од чести као српске, од чести као бугарске (македонско-бугарске), али опет остаје један не мали део песама, у коме се језик не може друкчије карактерисати но као прелазни дијалекат од српскога к бугарском или као једна мешавина бугарскога и српскога. На врло много се места опажа претежност српскога у лексикалном и

фонетичком (речник и гласови) погледу, док ремећење (Störungen) облика издаје блискост бугарскога језика. Врло би важно било дознати да ли је тако и у обичном говору оних крајева, или је то просто ограничено само на песме. За то у име науке, која је далеко од патриотских аспирација и панбугаризма и пансербизма, усуђујем се подсетити поштованога писца на обећање у предговору дато и јавно га замолити, да би нам што скорије пружио и огледе праве народне прозе из оних крајева у облику народних прича, пословица и т. д.¹⁾

Г. Дринов, у свом поменутом чланку (другом) на стр. 344. овако предаје ову г. Јагићеву примедбу: „пријатно нам је било видети у примедбама г. Јагића мишљење, које је са свим слично (совершенно сходный взгляд) нашем овим песмама. Г. Јагић дели ове песме на три категорије: бугарске, (по нашем дебрске) бугарско-српске (по нашем средске, подгорске и у неколико гиланске) и српске (по нашем, пећске, косовопољске и призренске).“

Читатељи сад имају пред собом цело г. Јагићево мишљење и цитат г. Дринова, па нека суде сами.

¹⁾ Нешто од овога, разуме се опет мало, дао је већ, као што смо видели, г. Драганов, који је обраћао пажњу и на обичан говор.

На послетку да споменемо како г. Дринов поступа и с Вуком, кад у њему чега непријатнога за себе нађе. Познато је како Вук саопштава да се на Цетињу разговарао с два Дабранина и шта он вели о томе. Г. Дринов, да би побио значај овога Вуковога саопштења, на стр. 17. свога првога чланка вели, како су се онда многи Бугари издавали за Грке а често и за Србе, па додаје да „к таким субјектима ваља прибројати и она два Дабранина што су с Вуком разговарали и уверавали га да у њиховој земљи живе Срби.“ И у примедби: „г. Милојевић, Срећковић и њихови последници придају велику важност овоме извешћу, не обраћајући пажње на то да се Вук са свим друкчије изразио о језику москопољскога споменика.“

На ово ћемо ми само толико приметити да је Вук Додатак свој писао 1822. године, а да је ово казао после двадесет и тридесет година, кад је очевидно и више и боље знао много што шта. После ове мале примедбе ми ћемо пустити самога Вука да говори. Он о тој ствари говори на два места: у свом Ковчежићу и у свом Речнику. У Ковчежићу, на стр. 1., читамо ово: „Управо се још не зна, докле Срба има у Арнаутској и у Маћедонији. Ја сам се на Цетињу разговарао с двојицом

Људи из Дибре, к ји су ми казивали да онамо има много српскијех села, по којима се говор : онако као и они што су говорили, т. ј. између српскога и бугарскога, али опет ближе к српскоме него к право-ме бугарском е.“ А у Речнику, код речи „Дибра“, читамо опет ово: „Ја сам на Цетињу видио два човека из Дибре, који су доста добро говорили српски, само што су у гдекојијем ријечима вносили на бугарски, и казивали су ми, да онамо има мно-го села, по којима људи говоре онако као и они, и зову се Срби као и они што су гово-рили да су.“

Је ли ово „просто извешће“, или су то раз-на саопштења, основана непосредно на финем уху неумрла Вука — нека суде сами читатели по речима Вуковим, а не по саопштењима г. Дринова.

Самим песмама ми се овде не можемо дуже бавити, него ћемо истаћи само два три ствари. Сва три рецензента: и г. Никољски, и г. Ро-вински, и г. Стојановић сложено су нашли у зборнику г. Јастребова двадесет и једну песму, које су особито занимљиве, вредне нарочите пажње и — сличне с песмама Вуковим. Ту страну, наравно врло карактеристичну, хоће г. Дринов да ослаби тим што вели да многих

од тих песама (опет не свих) има и у досадашњим зборницима бугарских народних песама. Колико тај приговор г. Дринова вреди види се јасно из онога што смо рекли о месту постанка оних песама, које се у поменућим зборницима налазе, јер кад се то само узме на ум, а то се узети мора, онда ће изаћи да је то што се оне налазе и у оним зборницима са свим противан доказ ономе што би хтео г. Дринов да докаже, т. ј. да су оне бугарске само по томе што тако стоји на насловима оних зборника. Добро је овде још и то имати на уму, што све те песме певају време и догађаје кад су у целој Македонији владали Срби (14 и 15. век), даље што су све те песме постанком својим из области старе српске државе и треће што су главни јунаци тих песама српски краљеви и краљевићи, српске војводе и властеле, па, на послетку, и четврто што су, по сведочанству Вука, и сами Бугари признавали док нису тим почели терати спекулацију: да су то српске песме па после побугарене (т. ј. језик у њима искварен). Осим свега овога не треба изгубити из вида ни ту важну околност, да се у тим истим крајевима скоро сви обичаји скупа (не поједини, што је врло важно) налазе у пуној снази онако исто као и у оним крајевима из којих је Вук изнео обичаје српскога народа (не

потпуно, као што се види из књиге „Живот и обичаји српскога народа“, штампане после његове смрти, сређене из посмртних артија, на којима је било још наслова с неиспуњеном садржином). Ма колико г. Дринов и г. Кулаковски потцењивали вредност тих обичаја као обељежа народноснога, они ће ипак остати као врло важне карактеристике тих крајева, у толико више што непобитно стоји, да Бугари нпр. на славу врло попреко гледају и труде се да је сузбијају свим могућним средствима, бајаги за то што „тај обичај није признан православном црквом,“ као што вели г. Дринов и чим он хоће да објасни војевање бугарскога свештенства противу славе (Извјестя, 1887, Бр. 11—12, стр. 556). По том би тумачењу изашло чак још и то, да Срби с тога што славе нису добри православни хришћани, ма да у њих католичке и протестантске пропаганде никад није било као што је у Бугара има и данас, и ма да се српска деца и српска омладина не уче но мисионарским заводима à la Роберт Колеж у Цариграду као бугарска и данас што чине.¹⁾

¹⁾ Позиване Дринова на Вука, да и у Бугара има славе, омет је само једна његова мајсторија, јер Вук каже (у Животу и обичајима стр. 71). само за „Бугаре“ око Тимока да славе сви Никољ дан.

На једном месту, говорећи о песми женид-ба Ђорџа из Трговишта и Власи, г. Дринов вели како је ту г. Јастребов измислио „известный руминский городъ въ Валахи,“ а међу тим, вели, ту је реч само о трговишту, т. ј. о месту где се тргује и које се бугарским језиком тако зове! Да ли је ово баш овако, или ће бити мало друкчије, нека пресуђују сами читаатељи, а ми ћемо тек споменути да се у средњем веку данашњи Нови Пазар звао Трговиште, о чему се г. Дринов може уверити и од г. Иречека (Die Handelsstrassen und Bergwerke, стр. 53.)

А сад да се, за часак, растанемо с г. Дриновим, па да се окренемо на другу страну.

VI

Блѣгарин, бугарин, бугаршлица.

Ми смо на једном месту, у низу ових наших разлагања, имали прилике споменути, да се Бугари називљу увек Блѣгарима, што је, у осталом, и са свим по закону њихова језика, који лѣ увек оставља без икаква замењивања и претварања. Српскога језика, пак, правило је, да се лѣ замењује гласом у, те за то у нас реч блѣгарин гласи бугарин. Том приликом ми смо споменули и то, како се Бугари љуте кад их ко зове тако а не Блѣгарима, као што

се сами зову. Откуда ово нерасположење Блѣгара према Бугарима тешко је поуздано казати, премда је слободно домишљати се, да оно долази отуда што речи: бугар и бугарити имају доста ружно значење у српском језику. Ми, разуме се, мислимо да је ово нерасположење Бугара према речи бугарини неупутно и основано на лажном осећању националне сујете, нити бисмо ми то овде и помињали да ова реч не стоји у вези са темом којом се бавимо, и да не стоји прилично велика вероватност да је реч бугар, бугарин и бугарити могла постати и са свим од друге речи која никакве везе нема са именом народа бугарскога, дакле са речи блѣгарин.

Ма колико се чинило да је ово ситница једна, ми ипак мислимо да је ствар доста важна и да се тиче не само постанка једне просте речи но и — порекла српских народних песама. Осим тога стицај разних прилика око ове се речи тако сложио да је и за историју важно претрести свестрано постанак и значење ове речи, тим пре што се она ево плеће чак и у — политику и шовинистичке тежње Бугара. С тога ћемо ми изнети овде наше мишљење о овој ствари, остављајући да суд о том после изреку људи који су се и дуже и више бавили питањима ове врсте...

Да реч Бугарин, а нарочито реч Бугар, од које је прва и постала наставком ин, има у српском језику и значење којим се не бележи име народа, то је ствар несумњива. За реч Бугар имамо о том сведочанства и у Вука и Даничића Речнику. У академском речнику код речи Бугар вели се, да она значи што и Бугарин, име народа, а по том и: свињче. Ово друго значење је у Ђоци. За прву реч Бугарин, у истом речнику, вели се да значи: 1. име народа, 2. презиме или управо и адимак место презимена и 3 мушко име. У народним песмама има Бугар-Кабаница, испод које често сине скерлет и кадива, за тим има у једној песми из Приморја (Slovinac за 1832 бр. 14.) да се Милош назива бугарином једним, који се научио јести из таса дрвенога и пити влашке бундурије, па онда у зборнику Вукових песама (2. књига): „ид' одатле црни бугарине! да с' донио бугарску копању ако бих ти и усую вина; за те нису чаше позлаћене. У Србији има: Бугарине, место под виноградима у округу шабачком: виноград у Бугаринама; Бугариште, место под ливадама у крушевачком округу; Бугариновац, село у срезу добричком, округу топличком. Најпослед у Приморју и Хрватској од 16. века долази: 1, глагол бугарити у смислу запевања, ја-

дања : „од свуда се вика чује, од свуда се помоћ пита, сваки бугари, сваки болује, сваки у страху свом махнита“ (Палмотић); 2. именица бугарштина у значењу тужбалице, жалованке и просте народне песме : у Хекторовића бугаре рибари песме.

Из овога свега јасно је да у српском језику речи : Бугарин, бугар, бугарски, бугарити и бугарштина долазе у значењу, које је врло тешко без велика натезања довести у везу са значењем имена народнога. Рекао бих да ови примери показују да у Даничићеву речнику нису ни сва значења речи Бугарин ја с њом обележена, и ако значење под 2 у неколико наговештава оно значење што је у оној песми из Приморја и у оној код Вука. Значења сва ова, мислимо, могу се поделити у ове три групе : у значења која су у вези с именом народа ; у значења која бележе простоту, нискост рода и положаја друштвенога, и значења која бележе тужење, жаљење, запевање. Имена места која су постала очевидно од основе бугар рекао бих да упућују на везу са другом групом значења (нискост рода и положаја), јер не бих знао како би се она могла довести у везу с именом народа кад се узме на око њихов географски положај.

Природно је са свим да се после овога за-

питамо : како су и откуда сва друга значења могла постати ?

На ово питање није лако одговорити. Да је оно тешко доказује и та околност, што су се око одговора на њ мучила већ четири великана науке : Миклошић, Даничић, Божишић и Јагић. Колико ми, као лајици, можемо судити у овој ствари чини нам се, да ниједан од њих није био срећан дати објашњење или решење питања такво, да би оно могло природно и лако објаснити сва горња значења. Тако је питање ово и сад отворено. Али на њега се мора ипак одговарати. Ми признајемо да приступамо к њему с неком зебњом, јер какво јемство и каква вероватност да ћемо ми ту што помоћи, кад се и такви великани науке као што су Миклошић, Даничић, Божишић и Јагић не сложише и у мишљењу развијаше ? Заиста врло мала ! Али дешава се да и мали где што могу помоћи, ако не баш самом правом питања, а оно бар — подстицајем и свраћањем пажње на понеке ствари, на које велики кад кад забораве или из вида испусте. Није немогућно да то буде и овде. Хоће ли га бити не знамо, али, мислимо, покушати неће бити грешно.....

Г. Срећковић је у своме Чеславу изнео мишљење да речи бугарштици и бугарину

ваља тражити постанак и значење у латинској речи vulgarus, прост, простачки, сељачки. По његову тврђењу у речима бугарштици и бугарину исто је то значење, и за то он неумњиво држи: 1, да реч бугарин као име народа нема никакве везе са горњим речима; 2, да је оно објашњење најприродније и да се њим тумаче сва остала значења у основи бугар у српском језику. Морамо исповедити, да основну мисао овога објашњења сматрамо као срећну, и да нам се чини да она и више и боље објашњава много од онога што у овом питању ваља разјаснити. Ми бисмо само рекли да она опет не може све објаснити — бар не онако лако и природно, као што неке појаве, по нашем схватању, заиста и објашњава. Ми ћемо с тога покушати да овде изложимо основну мисао г. Срећковићеву с неким нашим допунама и да, у потврду њену, обратимо пажњу на неке чињенице на које г. Срећковић или није никако обратио пажњу или их је тек лако само додирнуо. Његове од наших мисли нећемо овде одвајати, јер свак после упоређењем може видети има ли и какве су разлике између г. Срећковићевих мисли и разлога и наших

Пре свега морамо свратити пажњу на ту важну околност. да се речи бугарити, бугарштица и бугар јављају у Приморју и Хр-

в а т с к о ј — у крајевима, дакле, у којима је основа бугар могла постати од *vulgaris*, од честога и животога додира с латинским елементом, под чијим је утицајем наш народ у оним крајевима очевидно био и који је чинио свакако културно виши елемент. Даље нам се чини важна и та околност, што се прве две речи јављају тек од 16. века у оним крајевима, дакле баш од времена у коме пада развој даламатинске књижевности и угледаће њено на прсте, народне песме. Осим тога ове речи у другим крајевима не долазе, а у народним песмама Вуковим и онима у Приморју имају значење престога, нискога — бугар-кабаница и бугарин, који једе из таса дрвенога и пије в л а ш к е бундурије. Даље оба ова примера као и поменута имена места, у којима је основа бугар, указују на прост, пастирски и сељачки живот — бугарине, бугариновац, бугариште. На послетку и географски положај ових места пре говори за близину и везу с дубровачким и другим латинским колонијама но за близину и везу с именом народа бугарскога.

У овом тумачењу, као што се види, има нешто и од онога што је Миклошић овим поводом рекао: да су Бугари у Срба и Хрвата, који су више били ратници, били пастири, и

да је с њих пренето име на простоту у опште. Разлика је само у томе што ми мислимо, да је боље и ближе узети да је то изведено из речи vulgarus. Свакојако није без значаја што је и Миклошић опазио, да бугарити, бугарштица, бугар, стоји у вези са простим, пастирским и сељачким животом. Примедба Јагићева да би у том случају ваљало пре очекивати реч в л а ш т и т и од В л а х не може, по нашем мишљењу, опстати већ по томе, што су обе речи могле једна другу замењавати и што горњи пример из оне приморске песме очевидно показује да има везе између оба израза: влах и бугарин; а не треба, сем тога, заборавити и то да су се словенски прости становници могли називати овим другим именом, док је оно прво, влах, везивано било више за романизоване староседиоце: могла су, дакле, бити два различна извора за две врсте проста становнштва.

Према томе ће Даничић имати потпуно право, кад вели: да је сасма тешко веровати, да су речи бугарити и бугарштица могле постати од имена народа бугарскога; јер ако је и истина, да се српска народна поезија кретала од југоистока на северозапад и да постањем својим стоји у вези с временом и местом првих великих сукоба с Турцима — Марицом и Косо-

вом, истина је и то, да нимало није сумњиво за народ и народну несму ко је ту борбу највише водио, који су и чиј су јунаци ту мегдан с Турцима делили, ко је на Марици погнуо и пропао а ко на Косову царство изгубио. Мучно је и са свим неприродно мислити, да ће цео низ добро обележених, оцртаних и онако дивно опеваних јунака српске народне песме, са живом и богатом историском везом, каква се у нашим песмама огледа и по самом истраживању г. Јагића (Архив, В. V. књ. III. стр 454 - 5) уступити и заборавити се пред — даљином и правцем места где су се оне битке и борбе водиле. Исто је тако мучно и неприродно мислити да би се тај један, много ситнији и неважнији моменат, памтио и знао само у Приморју и Хрватској, а да нпр. о њему нема никаква трага у Босни и Србији, тим пре што се зна са свим насигурно да су наше песме епске и песме о Краљевићу Марку изворно српске и да су од њих и Бугарима и Румунима прешле (види о том и поменуто место у Јагића Архиву), о чем, као што смо у Вукову Додатку видели, и у самих Бугара још живи традиција и успомена. Сумње, дакле, у том погледу није било и није могло бити ни за народ српски ни за суседе његове којима је он песме своје позајмио.

Што се тиче оне песме из зборника Богишићева под бр. 40, коју г. Јагић наводи као доказ да бугарити и бугарштина стоје у свези с именом народа бугарскога и у којој имају ови стихови :

И бјеше ти се повратио ка лијепом Бугарији,
Ка лијепом Бугарији, к шурам својим Уговићем.

не треба изгубити из вида да је та песма баш из Дубровника, као ни то да није потврђено је ли то била збиља народна песма, или је вештачка¹⁾. На послетку кад би, рецимо, у народу ти крајеви сматрави као бугарски и као Бугарија, како да се онда не очува спомен о том у песми или језику оних крајева наших, који су блиски поменути разбојштима, и који су према томе боље могли знати и спомен сачувати о томе?

Позивање, на послетку, г. Јагића²⁾ на Мусакија чини нам се опет неосновано прво о тога, што сам Мусаки каже како је онамо била Доња Србија, па онда тек додаје „звана Бугарска.“ (Тако каже на четири места, по наводу г. Јагића, а на три вели просто: *Bulgaria*); друго

¹⁾ В. Богишић, Народне Пјесме, из старих, највише приморских записа, Београд, 1878. стр. 2. и 109.

²⁾ Archiv, V. IV. књ. II. стр. 242.

с тога што сам Мусаки није баш најпоузданији сведок, треће што је на западу та реч врло неодређено употребљавана, и четврто што се један стран писац и у страним, западним изворима, употребљена реч, никад не може наводити као доказ да је што и у самом народу српском тако било, т. ј. да је она земља звана Бугарском. Ми смо већ указали на то, како баш у сред Македоније ни данас нимало и никакве сумње у народу нема где је Бугарска, као и на то да онамошњи народ Бугаре зове са свим друкчијим именом — Шоповима.

Сва ова факта и чињенице казују, чини нам се, јасно, да се значења простоте која несумњиво постоје у речима бугар, бугарин, бугарити, бугарштица, најбоље и најприродније објашњавају везом с латинском речи *vulgarus*. На основу тога и ми, с г. Срећковићем, држимо, да им у њој ваља постанак у српском језику и тражити¹⁾.

Али ми смо видели да у речу бугарити осим значења певати прости, народне песме, има још и значења запевати, јадати се. Тако исто видели смо да реч бугарштица не значи само просту, народну песму, но и тужбалицу,

¹⁾ Упореди с овим: Будинъ, Бѣдинъ, Видин.

жалованку. Како сад ово да се објасни? Где овоме постанак ваља тражити?

Г. Срећковић ово значење објашњава на исти начин: т. ј. да су бугарили бугарштице простаци, робови, који веселе песме нису могли ни певати. Овде бих се ја разишао с г. Срећковићем и рекао да ми се не чини ово објашњење добро, нарочито кад се узму на ум неке чињенице које несумњиво стоје. Зна се нпр. да све наше епске песме имају неки тужан, жалостан тон који се сваки пут опажа при слушању гуслара. Све то објашњавати тим, да су те песме певали робови, не би било природно.

Мени се чини да би ову страну значења у поменутих речима природније било објашњавати довођењем у свезу песама народних са — Богомилима, премда не поричем да су на то утицаја имале и прилике српскога народа у времену, у ком се обично замишља постанак наших народних песама (Маричка и Косовска пронаст, превлађивање Турака и потчињавање њима). У осталом могла су оба ова момента деловати, па, вероватно, тако је и било. Ја се овде, разуме се, не могу дуже упуштати у расправљање о утицају који су Богомили могли вршити на наш народ и његову појезију, али ћу истаћи то да је тај утицај свакојасно морао бити велики и да су они захватили били на-

рочито корена у нижим слојевима друштва. Трагове које од њих налазимо и данас у Босни (на њих је, колико знамо, указивао пок. Хиљфердинг и г. Ст. Новаковић), а у Македонији још више (Бабуна планина, Бабуни, род један, Богумили село под Бабуном планином), показују да је тај утицај морао бити велики и јак. Зна се каква је њихова етика и догматика била и како су они гледали на весеља, песме и задовољства на земљи.

Ако би овај одговор могао у опште задовољити, као што се мени чини да може, онда би нам остало још само да објаснимо: откуда баш у Приморју да се сачува значај тих протих песама као тужбалица?

По моме мишљењу узрок или разлог овог ваља тражити у ондашњем развоју и правцу Дубровачко-Далматинске уметничке појезије; Нигде народна песма није била тако близу поред вештачке песме као у Приморју; нигде на другом месту поређења и узајамнога утицаја између њих није могло бити сем у Приморју; нигде разлике међу њима нису могле бити тако опажене и забележене као онамо.

Ради бољег објашњења нек ми је слободно навести о Дубровачко-Далматинској књижевности ово што иде:

„Књижевност коју назвасмо именованом Дубровачко-Далматинскога хуманизма, почела се у другој половини XV, доспела је до цвета на крају XVI, а опала је XVII века. Она се развија у далматинским приморским градовима а поглавито у Дубровнику, у ком је најбоље негована и у ком је имала највише заступника. Она се радила на три језика: на латинском, талијанском и народном. Латинским се осим осим песама писало оно што је било намењено свету и науци, народним се писала појезија на весеље и радост песницима и дружини пријатеља њихових, а талијански се мало ређе употребљавало као и латински. Ова књижевност има особит карактер, који нам ваља посебно објаснити. Она као и јест, нарочито позније, црпила извора народне песме наше, опет се није из ње развила“ ...

У најновије време је В. Јагић довољно осветлио, да су италијански следбеници Петрарке и онога правца песничкога коме је он био представник, били узор нашим песницима“ ... (далматинским).

„... Као да се велико чување странскога правца, размера и дуча свуда било поколебало, те видимо у том поступном примицању к својему корену и П. Хекторовића

(1487 — 1572) из Старога Града на Хвару. Он је знатан по томе, што је најстарији од кога имамо забележене три народне песме. Противно обичају поносителе властеле онога доба, која је обично много држала на своје рођење, он је, како се приповеда, врло радо заметао разговор с простим народом, и особито с рибарима. И доиста понајанатије му је дело Рибане¹⁾.”

Хекторовић, као што се зна, први је који говори о бугарштицама. И према свему овоме мислимо да је са свим јасно оно што он вели: „рецимо по једну..... бугарштицу средњу..... да србским начином“.... Прост српски начин је, дакле, био да се песме народне тужним гласом певају.....

*

У Македонији, такође, реч Бугарин чује се најобичније у овом чистом српском облику. Ређе се чује Болгарин, а бугарски облик Бљгарин не чује се у народу никако. Зато имамо три важна сведока: Григоровића, Драганова и онога Прилепчанина, кога Офејков наводи у свом полемичком зборнику *La Macedoine*. Драганов изреком назива облик Бугарин општим македонским обликом.

¹⁾ Ст. Новаковић, *Историја српске књижевности*, друго издање, стр. 124., 131., 133 и 134.

Питање је сад откуда ове речи у Македонији и да ли јој постанак ваља тражити у облику Бљгарин или у — vulgarus?

Да она није постанком својим домаћа већ да је са стране доцније унета, мислимо да је несумњиво, јер ако би она била домаћа, т. ј. од имена народа онога који је покорио Словене у Мизији Доњој и ако би се њом још од почетка на дому обележавала бугарска народност, онда би она морала гласити у бугарском облику, дакле Бљгарин. Тако општи и тако обични српски облик Бугарин не би се никако могао очекивати, кад би словенско становништво у Македонији било бугарско и кад би постанком својим ова реч стајала у свези с речју Бљгарин, пошто је неприродно и немогуће да се један део народа зове једним именом, а други другим; и то баш у облику са свим противном законима језика бугарскога, а са свим истоветном с обликом какав за то постоји у српском језику.

Према овоме и према том што у Македонији народ Бугаре зове Шоповима, јасно је, да се и македонској речи Бугарин мора тражити постанак у некој другој речи. Што се нас тиче ми мислимо да ће и њој бити постанак из речи vulgarus на исти начин као и српској, и да је дошла са запада, јер да узмемо да је просто

прешла из српскога језика не би нам допустио ни г. Офејков, пошто се зна да облик Бугарин у српском језику датира, према споменицима, од 14. века, а то би већ по г. Офејкову био доказ да од тога доба не би он могао никако ухватити тако јака жорена у „бугарском народу“ Македоније — пошто би то, ако ништа друго, значило, да је ауторитет Срба био врло јак.

Споменућемо, на послетку, овде још једну околност, која је у свези с речју Бугарин у Македонији. На Западу, у средњем веку, Богомили су се звали и Bugri, па исту реч налазимо и у једнога нашега писца из прошлога века (Ј. Кавачин¹). Да су они били у Македонији врло јаки и у живом додиру са Западом, као и да су највише корена имали у простом народу, која је онамо у планинама живео пастирским животом, то је познато, а на то указују и поменута имена: Бабуна, Бабуни и село Богомили.²

VII

Мало Историје.

У већ више пута наведеној књизи секретара бугарскога егзархата La Macedoine има један нарочити одељак, посвећен историји и историским везама Срба и Бугара с Македо-

¹) Рјечник хрватскога или српскога језика, сvezak 3 стр. 718.

²) Види и примедбу на крају књиге.

нијом. Тај одељак носи наслов: „Дали су Срби имали колонија или каквога ауторитета у Македонији пре 13. века? Како су се звали словени Македонски пре овога времена?“ Не треба ни да казујемо да по мишљењу Офејкова Срби никаква ауторитета у оним земљама нису имали до 13. века, да они почињу наступати у Македонију тек од краја 12. века, али са свим безуспешно, и да су се Македонски Словени до 13. века звали Бугарма.

Да загледамо мало у историју и да видимо да ли је баш све то тако како нам прича г. Офејков

Пре него што пређемо на саму историју да се задржимо мало на имену Србин, јер је г. Офејкову угодно било рећи, да су Срби своје народно име добили од латинске речи Servus, роб, доводећи у свезу с тим и древље, обућу робова!

По П. Ј. Шафарику¹⁾ најстарија општа имена за словенске народе су Винди и Срби. Првим именом су Словене називали странци, нарочито Немци, а друго је име било домаће, т. ј. њим су се називали сами Словени. Најстарији траг овом имену налазимо у Плинија

¹⁾ Славянскія Древности, том I, кн. I, стр. 112—300.

и Птолемеја, и то у са свим чистом облику: Serbi, Sérboi, Sirboi. Други спомен у изворима историским о великом Српском народу имамо у Константина Порфиrogenита из половине 10. века и у безименога писца географских бележака о Словенима у такозваном Минхенском рукопису 11. века. У Константина је облик Serbli, Serbloi, а у Минхенском рукопису Zeriuani. Оба ова писца говоре како су Срби велики народ, а баварски безимени географ изреком вели да су од њих изашли Словени, т. ј да су се Словени у почетку звали Србима. Баварски безимени географ је немац и живео је при крају 9. века. Из истога времена имамо сведочанство од Соломона, епископа, у његовом делу *Mater verborum*, да су се становници старе Сарматије звали Србима. Између ових сведочанстава стоји сведочанство Прокопија из друге половине 6. века, по коме су: „Словени и Анти, пре тога, имали једно име, т. ј у старо време звали су се Спори; сигурно за то што су живели расејано, спорадички.“ Питање је сад да ли су Прокопијеви Спори, Плинијеви и Птолемејеви Serbi, К. Порфиrogenита Serbli и баварскога географа Zeriuani једно исто. Добровски, Шафарик, Шлецер и Цајс сложено мисле, да се у поквареној речи Прокопијевој Спори морају разумети Срби. У прилог ми-

пљењу да је најстарије домаће име Словена било Срби показује и та околност, што се два најудаљенија словенска народа данас тим истим именом зову, што извесно није случајно као што је још Добровски рекао.

У других писаца, који помињу ово име, оно се јавља у овим облицима: у Фредегара *Surbii*, у Ајнхарда *Suurbi*, у немачком спеву једном 12. века *Surben*, у Адама Бременскога и Хелмолда *Sorabi*, у Кадлубека *Serbiens s provincia*, у Богухвала *Sarb*. у Сигберта Хемблц. *Sirbia*, у Кедрина *Serbii*, у Зонаре и Ане Комненке *Serbi*, у речнику Чеха Вацерада *Zirbi* и. т. д. Искварени латински облици *Servi*, *Serviani*, долазе, вели Шафарик, од 13.—15. века, те на њих нећемо ни обратити пажњу.

Као што је и природно очекивати, овоме имену налази се трага и данас скоро у свима словенским језицима, било у именима места и река, било у називима друге врсте. Да споменемо неколика по Шафарику: у руском, малоруском и старом пољском има реч пасерб (*puer, privignus*), пољском *pasierb*; у Руса и Пољака имају ове речи: сребщизна, сербщизна, серепчизна; Србен и Сербигал у Ливонији; Србино у Петроградској губернији; Срби у Минској; Срби и Србиновка у Во-

линији; Сербентинаје, Сербентини у Пољској; Сербинов у Сандомирском; Сјербовице у Кракову; у Галицији Сарбице, Сарбијево, Сарбин. Да додамо овоме још неколика имена из балканских земаља: Србија на Бистрици (Налиактон), у Македонији; село Србиново (Serbi-pova у наводу Офејковљеу Верковићева предговора) код Думе на Струми, близу Кресне Планине; тако исто више села између Битоља и Којана носе и данас назив Србија. Србица, по казивању Верковића (Види у Офејкова стр. 38), који вели да је сам три села с таким именима напсао, па додаје да њихов број извесно мора бити већи.

Име Словени јавља се као име словенских народа први пут у 6. веку. Ранијег трага у историским изворима није му се могло наћи, ако нећемо Птоломејеве Ставане да реласимо за Словене, као што је мислио Шафарик.¹⁾

Да пређемо сад на саму историју.

Досељење српских племена на балкански полуострв пада, као што је познато, у прву половину седмога века наше ере. О том нам је оставио сведочанство византиски цар Константин Порфирогенит. По њему српска су племена, дошав с Карпата на балкански

¹⁾ G. Krek, Einleitung in die Slawische Literaturgeschichte, zweite Auflage, стр. 282, 293, 294.

полуострв, населила најпре део Македоније око Солуна, па су после заузела северније крајеве у Илирику и Горњој Мизији. По Порфирогенитову причању излази, да су Срби своја прва насеља у Македонији напустили за то „што им се нису допала,⁴ па пошла к северу, и ту се код Београда задржала те преко византскога намесника у овоме граду измолили у цара нова насеља, севернија од првих, у Илирику и Мизији. Колико ово причање Константиново може опстати, то су већ критични историци оценили, а о том, у осталом, сведоче и она имена места око Солуна, Бистрице, Битоља, Костура и североисточно одатле, око Родопе, код Дупнице и Цуме на Сруми, која непобитно и данас сведоче да су многа насеља српска остала у Македонији. Што, пак, о овим јужним и југоисточним Србима није у историји више спомена остало, томе ваља тражити узрока у доласку азиских Бугара, (године 679.) који су страхом и покорењем великога дела Словена и византиске империје учинили, те се о њима у средњевековних историка за прво време више и говорило и писало. Са свим је природно да се после политичко име државе, *Bulgaria*, преносило и на оне делове њене, који су врло кратко време били под њеном влашћу, и у којима име државно ни-

каква корена у народу није имало нити га је оставило.

Да се, пак, етнографска разлика одзивала на историске догађаје, па да ју је и историја посредно морала забележити, о том има веште сведочанстава. Тако у 8. веку на балканском полуострву била су три главна дела: Романија у Тракији, македонским, тесалским, епирским и далматинским приморјима; Бугарска између Балкана и Доњег Дунава и Славонија од Балкана до Пелопонеза и Јадранскога мора, састављена из много малих кнежевина: Тимочана, Моравана, Брсјака, Драговића, Сагудата, Велегостића и. т. д. Историја овога времена поглавито је у том, што је Романија од честих војна слабила, а Бугарска се на рачун ових словенских кнежевина ширила док под Симеуном (888 – 927.) већина од њих није била њој силом присаједињена.¹⁾ Тако у почетку 9. века, године 818., видимо где се Тимочани удружују с Франкима и дижу буну против Бугара, под чију су власт потпали били. С њима су били устали и Бодрићи на Тиси и „много словенске општине.“ Око тога је времена устао и хрватски велики жупан Људевит против Франака, и ми видимо где Тимочани

¹⁾ Иречек, Историја Болгаръ, стр. 171.

итају да се с њим удруже.³⁾ Мало раније, као што знамо, око 774 године пада покушај бугарскога владоца Церига против Брејака, који се, како се опет зна, свршио несрећно по Бугаре. Овде нам ваља споменути и то, да је Софија с околином до 809. године била византијска. Око времена истога 836—839. долази несрећно војевање Пресијама противу српскога жупана Властимира. Од године 853—927. владали су у Бугарској Борис (до 888) и Симеун. За њихово доба Бугарска се највише раширила, и у то доба пада присаједињење оних многих словенских кнежевина у Македонији, у Срему, у Браничеву. После Симеуна Бугарска се одмах за владе његова сина Петра распада.

Интересно је и врло важно што из овога времена, које се сматра златним веком бугарске литературе, не само нема никакве појезије, но нема ни једпога домаћега сувременога извора који би нам казао докле су се управо простирале границе Симеунове државе. О том се тек историци домишљају и погађају по опису епископстава састављенога у Византији по заповести цара Лафа Философа (883—912) и из познатих повеља цара Василија II од године 1020., које се у оригиналу нису сачувале но се

³⁾ К. Иречск, Историја Болгаръ, стр. 179, 180.

о њима дознаје тек из једне повеље Михаила Палеолога коју је овај 1272. г. издао.

Ради бољега разумевања ваља имати на уму да су за време највећега раширења Бугарске државе земље у Македонији и Тракији непрестано биле спорне, и да су Бугари за њих морали једнако се тући с Византинцима да би их у својој власти одржали. Тако се из историје зна, да је Симеун око 914. године спремајући се против Цариграда отпратио био војску најпре да покори византиске провинције: Дренопољску, солунску и Драчку. Време од 912. до 927. испуњено је самим борбама, јер је Борисове тековине Симеун морао поново надобијати. Дренопољ је два пута (914. и 923.) привремено био у власти Бугара. Пред тим за време владе Бориса исто тако су, нарочито у првој половини његова владања, једнако текле борбе Бугара са Србима, Грцима, Хрватима и Францима. Познато је како су српски жупани, браћа Мутимир, Стројимир и Гојник, победили Бориса и заробили његов сина Владимира, због чега је он морао са Србима закључити мир. Исто тако је безуспешно ратовање Борисово било и с Хрватима и Грцима (у Тракији).

Цело ово време има карактер једне тако да

кажемо политичке олујине, која чим је престала одмах излазе на површину стари елементи: Бугарска и Славинија. За време наследника Симеунова Петра (927—968.) Бугарска се одмах распала. У Словинији одмах је букнуо устанак један, па после и други. Управо може се рећи да су одмах по смрти Симеуновој у Славинији оживеле самосталне наследне кнежевине, које су Борис и Симеун за кратко време блии Бугарској придружили. Овај други побрет у Славинији био је око 933. године. Покрет је водио Шишман, кнез најмоћнијега племена македонских словена Брсака, оних истих против којих је још Цариг при крају 8. века безуспешно војевао. Он се прогласи царем. У крајеве, којима је он владао долазили су Македонија, Албанија, изворни предео Струме, Софија, Видин. Врло је карактеристично и вредно пажње који су се крајеви од Бугарске оцепили. Бугарска је остала оно што је и била: земља источно од Чибре до Црнога Мора и између Дучава и Балкана са — северном Тракијом. Стара римска граница међу дијецезама илирском и трачком постала је граница оба бугарска (?) царства, од којих је једно чинило стару Бугарску а друго Славинију.¹⁾ Бугарску су

¹⁾ К. Иречек, История Болгарь, стр. 224 до 225.

покорили Византинци 971. године, а Славинија је трајала до 1018. године. При крају 10. века и у почетку једанаестог налазимо у граду Србици наследнога династу Николицу, о коме на једном месту налазимо ово забележено: „Србина же нуждею прѣтъ, и Николицу начелника сръбчищемъ пріетъ царь и почте патрикіемъ.“¹⁾

И Иречек и Дринов сматрају, да је она држава у Македонији, која се развила из устанка Брсјака под њиховим кнезом Шишманом, а после под Самуилом, друго, западно бугарско царство. Да ли се она тако може сматрати ми, разуме се, не можемо овде расправљати, и оставићемо ту ствар пресуди стручних али беспристрасних историка. Нека она исто тако по правди оцене и оне познате повеље Василија II од 1020. године, о којима се дознаје из повеље Михаила Палеолога из друге половине 13. века. Ми ћемо овде само споменути, да је уговор о миру, закључен по смрти Симеуновој између његова сина Петра и Византије (8 октобра 927. г.), признао цару Петру царску титулу и патријаршко достојанство архијепскопа Дамњана у Дрстру, заједно са самосталношћу бугарске цркве. Ово-

¹⁾ Starine, XIV стр. 163.

ме бугарском патријарху припадало је пет епархија у Бугарској (без Видина). Даље ћемо споменути да је она уништена 971. године и подвргнута цариградском патријарху. Ова је патријаршија засебно постојала и онда, кад је самостална била и охридска архијепископија: ове две цркве биле су, дакле, са свим одељене, и с тим фактом, који свакојачко није без значаја, мора се рачунати. Иначе би изашло да су постојале две бугарске цркве, а то није могућно. Ова одвојеност цркава, бугарске и оридске, била је и за Самуила и доцније— а то је, такође, врло важно за карактер Самуилове државе и оридске архијепископије. Ниједнога факта нема који би показивао, да је власт бугарскога патријарха у Трнову прелазила границе праве Бугарске. Исто је тако важно и пресудно и то, да оридска архијепископија никад у свој састав није обухватала епископије у Бугарској, т. ј. оне на које се простирала власт трновскога патријарха, као што није без значаја ни то, да су се границе оридске архијепископије подударале са свим са границама архијепископије Прве Јустинијане, што и сам Голубински признаје.

После овога излета у Бугарску историју да се вратимо на Србе.

Ми смо видели и по казивању Константина Перфирогенита, и по данашњим именима места на горњој Сруми, око Битоља, Солуна и Би-стрице, и по наследном династи Николици у Србији из десетог века, да је у Македонији не само било Срба у половини седмог века, но да их је било и после и да о њиховоме бићу у оним крајевима зна несумњиво да прича чак и сам наш деветнаести век — по сведочанствима која ни за кога не могу бити сумњива. За то и Шафарик у својим „Словенским Старицама“ пише: „знамо само то једно поуздано, да су Срби, који живе у Западној Македонији у граду Србици и њеним околинама, дошли онамо кад су и њихова браћа дошла у Илирик“ (том II, књ. I, стр. 314—315.)

Према овоме јасно је и непобитно да су Срби не само имали „своје колоније“ у Македонији од половине седмог века, но да се зна шта више и за њихове кнежеве из десетог века и да је печат који су они ударили на оне крајеве толико равнoветно и дубоко утиснут био, да тип и слику његову нису могли истргати и изравнати ни све оне силне олујина и промене које су се кроз читавих дванаест векова у оним земљама догађале. То је у исто време и доказ о народној снази српскога елемента и његовом ауторитету, — као што би рекао г.

Офејков. А ако се не гледа кроз бугарске и шовинистичке наочари, но се историска несумњива факта цене по њиховој правој вредности, о којој се правилан појам може добити поређењем њиховим са садашњим стањем оних покрајина, онда ће се извесно наћи да и у оном одвајању Македоније и борби њеној с Бугарима, у оној одвојености Видинске и Средачке области, у оном често и правилно понављаном бунтовништву Македонаца против политичке силе Бугара, која се види кроз све време моћи Бугарске државе, има некога дубљега разлога који се мора крити у самој етнографској разлици; јер се не може друкчије никако објаснити како да нпр. тако блиске области Бугарима очувају и до данашњега дана таку одвојеност у целом животу и језику, по признању самога г. Иречека, да оне немају у себи ниједне битне бугарске особине, укорене и снагом велике. Сав ауторитет Бугара показао се једино у том, што су облици језика поремећени, а језгро његово, оно што га спаја или двоји од другог језика, унутрашњи главни гласовни закони, они су исти који и у српском језику. Може ли се то тумачити само експанзивном снагом српскога елемента, као што су нека господа склона то чинити, кад се нарочито узме на ум, да су у тим крајевима вла-

дали Бугари ако не дуже а оно за цело оно-
 лико колико и Срби?! Исто то вреди и за
 Македонију, где је тако исто цео живот на-
 родни заједно с главним особинама
 језика тако оштро одвојен од бугарскога.
 Ово су, мислимо, много поузданији и битнији
 знаци, по којима се ова ствар мора ценити, но
 они разни називи по страним изворима који су
 често и сакато бележени, и неодређено упо-
 требљавани, и према разним потребама не ретко
 — удешавани!

Ма колико се и г. Офејков и г. Дринов
 трудили да докажу, како бајаги до краја 12.
 века Срби никакве везе с Македонијом нису
 имали — то им неће никада поћи за руком.
 Доста јасно се то види и из овога што смо већ
 ми овде навели, а, уверени смо, још ће се боље
 и јасније то видети кад се и време од 8—12
 века боље и свестраније проучи и испита, и
 кад се, осим тога, садашња етнографија и лин-
 гвистика Македоније на солиднију основу
 постави.

Са свим у вези с оним што смо доде рекли
 видимо, да се при крају 11. века, кад се само-
 стално средиште српско из Скадра пренаша у
 Расу, први покрети жупава Вукана, сарадника
 Бодинова, окрећу преко Липљана на југоисток
 и југ. Липљан је био најпре граница византи-

ска према самосталној жупанији Рашкој, а после Бугарска. Од године 1091. ми видимо, где српски жупан Вукан упада често у византиске провинције у том правцу, па допире својом војском до Шар Планине и Скопља, а године 1093. видимо га не само у Брањском Поморављу, око Скопља на Вардару и око Шаре Планине, но и у Пологу. Године 1094. грчки цар удара на Србе и побеђује их.¹⁾ Ове борбе српскога жупана Вукана ако и нису стално политички задобиле Србима поменуте крајеве, опет су оне важне и карактеристичне с тога, што се прво ширење политичке српске моћи окреће овим путем и правцем. Зна се да је Немања после истим путем ударио, идући од свога претходника још даље, јер, као што се зна, он је и Софију, оба Полога, оба Пилота, Скопље, Велблужд и Ниш био освојио, и ако на кратко време. Није, дакле, крај 12. века повео српске владоце у оне крајеве, као што би хтео тврдити г. Офејков, него још крај 11. века — дакле прво угодно време кад су Срби могли дати маха својој политичкој снази.

Осим тога ми видимо да Немања одмах у првим походима својим гради задужбине срп-

¹⁾ Гласник, XLVIII, Српске области X и XII века Ст. Новаковића, стр. 120—124.

ске у оним крајевима — што је знак да их он није баш тако скоро напустио, као што се обично мисли. Познато је нпр. да је Немања одмах по освојењу Скопља саградио онамо цркву Св Архангела Михаила. Даље, за владе његова сина Стевана, ми видимо где се Стрез буни противу бугарскога цара и придружује политички своје земље Стевановим, наравно помоћу Стеванове војске. Значајно је да су Стреза, кад је после хтео отпасти од Стевана Првовенчаног, његови људи убили.¹⁾ Где је Стрезов Просек био и шта је Стеван тим добио, познато је. Ово је све било у почетку 13. века (1209—1214. г.) Око овога је времена био и Слав у Родопи, који се самостално према Бугарима држао. Земље које је Стеван најпре Стрезу против Борила и Хенрика очувао, и као сизерен их држао до одметништва Стрезова, задржао је и после Стрезове смрти. Има знакова по којима се може мислити да су ове земље и после остале у српским рукама. На то указује једна повеља Милутинова Хиландару.

Нов пораст политичке моћи српске државе био је за владе Уроша I, „великога и страш-

¹⁾ Домаћи извори за српску историју, Ив. Павловића, VII, VIII стр. 84--92

„шога“ (1243—1277), како га наши извори зову. Урош I је владао више од тридесет година и подигао је знатно моћ и углед ондашњој српској држави. Зна се како је он посредовао за мир између бугарскога цара Михаила и Грка (цара Тодора), зна се како је опседао Трново, узвисио на престо бугарски Србина Константина Теха, ¹⁾ слао Маџарима помоћ војну противу Отокара, „од Срба, Бугара и Грка,“ држао многе земље у Македонији (горњи Вардар и оба Полога), опседао Прилип и много војевао противу Грка у савезу с епирским деспотом Михаилом и Латинима, па унео у своју владалачку титулу и реч *Vulgarogum*.

Ове политичке добитке Урошеве изгубио је после краљ Драгутин. Византиска царевина била је васпостављена још за Уроша (1268. г), и она за владе слабога Драгутина заузме скоро све земље до Липљана. За то и стоји забележено у старим књигама, да је „у те дане српска земља била у великој тескоби и умањена.“ То је, свакојако, и био узрок, те је одмах крајем 1281. године на Драгутиново место дошао Милутин, који је не само повратио дедовину

¹⁾ Његова земља којом је дотле владао била је не далеко од Софије у подножју Витоша — вели К. Иречек.

и очевину, него је још и увеличао и засновао сталну владу Срба у Македонији. Одмах прве године владе своје, Милутин је поново заузео и Србији придружио оба Полога, Скопље, Овче Поље, Злетово и Пијанац. Како је даље овај развој догађаја текао зна се и из историје, те није потребно да их овде ређамо. Исто тако прелазимо и владу Дечанскога и Душана, па ћемо додирнути само мало догађаје после Душана до коначне пропасти српске државне самосталности. Крајње тачке српске власти на југоистоку биле су, као што се зна, Серез и Драма, где су господовали српски династи при крају 14. века. Турци су парче по парче оне земље од Срба освајали и једнога по једнога династу српскога савлађивали и покоравали, остављајући их ипак у њиховој области и немењајући унутрашње уређење земље. Са подвлашћењем јужних покрајина српске државе Турци су били потпуно готови и сигурни управо тек после знамените Косовске Битке, где су своју победу над Србима онако страшно и скупо откупили. У крајевима око срединшта старе српске државе Срби су се још дуго држали, разуме се будући у потчињеном, васалном положају према Турцима. Тек 1454. године они освајају Врањско Поморавље, које су знаменити Никола Скобалић из

Бање и Угљеша из Иногошта са српским владоцем онако мушки и јуначки бранили.)

Из овога, ако и одвећ краткога прегледа историскога, види се јасно и непоречно ово :

Српске везе са Македонијом почињу од половине седмога века, кад су Срби онамо с Карпата дошли. Они су онамо одмах засновали „своје колоније“, о којима имена места несумњиво и данас причају. Те везе после од 9 века прекидају Бугари, разуме се само политички; али, као што смо видели, та политичка власт није могла спречити да на крају 10. и у почетку једанаестог века не видимо опет онако јасно Србина Николу, жупана Србије на Бистрици. Крајем једанаестог века ми видимо жупана Вукана, где иде и продире не само до Скопља и Шаре Планине но залази и за Шару. Крајем дванаестог века видимо Немању у истим крајевима и Софији. Почетком 13. века видимо Стевана Провенчаного, где откида многе земље од Бугара најпре помоћу Стреза, а после и сам, кад је Стрез погинуо, — задржавајући оне у којима је Стрез под његовим сизеренством владао. При крају прве половине тринаестог века видимо Уроша Великога, који још даље

1) Годишњица III, Врањско Поморавље у српској историји 14. и 15. века од Ст. Новковића.

шири моћ српске државе не само у Македонији, него поставља Србина и за владоца Бугарске. Крајем тринаестог века (1281.) видимо где Милутић одмах повраћа Драгутином изгубљене добитке Урошеве, па шири српску власт на целу Македонију. На послетку видимо да од тога времена српска влада стално траје у Македонији не само до владања Турака, но и после још за дуго; јер као што смо рекли Турци нису дизали српске династе из њихових области, већ су се задовољили само њиховом покорношћу. Може се рећи управо да је српска веза била с оним крајевима непрекидна кроз цео петнаести и шеснаести век кад се само узме на ум, осим момената које помену смо, још и живот српске пећке патријаршије која је остала недирнута.¹⁾

Везе српске, дакле, с Македонијом су старе, врло старе, и дуготрајне. Оне су и етнографске, и историске, и културне.

¹⁾ Нека је овде споменут и један факат, који је значајан не само за српске везе с Македонијом, но и за прави карактер оридске архиепископије: да су у самој тој архиепископији писани у 15. и 16. веку многи српски споменици, Србуље, чисто српским језиком — у времену, дакле, кад српско-бугарски спор о Македонији није никако ни постојао.

Интересно је и важно збиља узети на око ову последњу околност. Сви скоро споменици старе словенске културе у Македонији су српски. Заман ћете тражити у оним крајевима споменика бугарског а културнога рада, а српских има тако да кажемо колико хоћете. Да не спомињемо Свету Гору и Хилендар, оне силне повеље и рад св. Саве и Немање онамо, но да узмемо друге крајеве, па ћемо свуда наћи српских споменика: у Скопљу Немањину задужбину Св. Архангела Михаила, у истом граду и околини цркве краља Милутина: Тројеручицу, св. Ђорђа, св. Константина, св. Никиту, свету Богородицу Тресковачу, св. Ђурђа Нагоричког, св. Ђурђа у Кичеву, св. Ђурђа у Дабру: у Штипу цркву св. Архангела Михаила сазидану Рељом Крилатицом, који је видом оградио и св. Јована Рилског, па ту и умро; у у Леснову храм св. Аранђела, где је била Злетовска епископија; у Жеглигову (Куманову) архиљевачку цркву св. Ваведенија; у Хвошту Дечане; у Призрену цркву св. Арханђела, у Скопљу и околини опет цркву св. Димитрија и Зерзевски манастир краља Вукашина и Краљевића Марка; у Пчињи манастир св. Прохора који је обновио кнез Лавар; у Елбасану цркву св. Владимира, владоца Дукље, и т. д.: У Охриду су манастири св. Наума и св. Саве, ученика

Методијевих. Кад се узме на ум да су у средњем веку манастири били и средишта просвете, онда је ово свакојако једна важна околност.

На послетку спомена је вредно и то, да је краљ Милутин и у Софији подигао цркву, која се и данас зове Свети Краљ. То је саборна црква нове бугарске престонице. Није безначаја околност да је влада бугарска 1884. године покушавала службено да име цркви предене и назове је св. Петка. Али како је овај покушај наишао код народа на велики отпор, који је цркву стално и даље звао Свети Краљ, то влада бугарска одустане од даљег наваљивања, и тако опет остане како је и било.

VIII

Завршна реч.

Да завршимо ова наша мала разлагања. И ако би се о Македонији и о Македонцима дало још много и много говорити; и ако ми нисмо ни из далека казали и навели све што се у потврду нашега мишљења, а према садашњем стању знања о етнографији, лингвистици и историји Македоније, може казати и навести — ми ћемо, ипак, даљи разговор о том за сад прекинути. Као прва реч биће, надамо се, довољно и оволико колико смо и овога пута

рекли. Доцније, кад се покаже потребно, ми ћемо нашу прву реч допунити и још боље поткрепити новим фактима и новим доказима. И то нам нимало неће бити тешко учинити ни по материјалу који већ и сад стоји на расположењу, ни по основима и доказима које противници наши у овом питању износе, те у толико мирније можемо прекинути наш разговор о том и латити се другог посла, који у овом тренутку занима све духове у Србији и који и нама не допушта да на рачун његов овога пута дуже беседимо о Македонији.

Али пре него што прекинемо овај разговор о Македонији и Македонцима вредно је да се запитамо, до каквога су нас резултата довела ова разматрања и шта су нам јасно на видик изнела ова разлагања?

Пре свега видели смо да су Срби тако да кажемо отпочели бугарску литературу нову и да је отац наше књижевности Вук С. Караџић у исто време отац и бугарске нове књижевности. Даље смо видели, да су Срби од почетка овога века у свакој прилици потпомагали и морално и материјално препоруџај бугарски, а да су Бугари одмах од почетка, без икаквог обзира на Србе, трудили се уверити свет, а нарочито Русе, да је Македонија бугарска и да су Македонци чисти Бугари.

Буђење, које је у њих отпочело почетком овсга века српским народним покретом и борбама Руса противу Турака, показало се најпре на тишој и лакшој борби са грчком јерархијом и грчким свештенством пошто им за другу борбу није дотицало снаге. Покрет тај био је такве природе да је лако задобио за себе и Русе и Србе, и ми смо видели где су и један и други према снази својој ревносно помагали Бугаре. Кад је и пред Русима и пред Србима стајало питање: хоће ли помагати Бугаре да добију своје свештенике или да подржавају Грке, онда су они без двоумљења стали на страну Бугара. Међу тим Бугари нису ни с тим били задовољни: они су тражили помоћи и у Енглеза, и у Американца, и у Француза, и у Аустријанаца. Тако се стекло да су они за себе скоро одмах у почетку имали из својој страни одасвуда помоћ. Али та велика и жарка жеља за туђу помоћ па ма откуда долазила (а долазила је, као што смо видели, с најразличнијих страна и вођена најразличнијим интересима) донела је Бугарима одмах баш крђење онога што су на својој застави били истакли: свога народног православља. Ну они за то нису марили, и тако је одмах бугарски превени покрет за своју православну јерархију изнео у исто време и покрет религиозни, покрет

мисионарстава и преласка у другу веру, који су, како смо видели, руководили њихови први људи. Њихова је политика била онда само истицати противност и права према Грцима, од њих се отети и ослободити, па ма и по цену одступања од старе народне вере. Отуда лозинка целог покрета: Грци или Бугари. Цела бугарска литература овога времена и сав њихов рад био је прожман само овом лозинком. Њу су они пренели и на Србе, а нарочито на Русе. Руси с једне стране желећи ближе познати своје друштво с овом својом дуго цитиштенном браћом, а с друге ради будући и помоћи им у њиховој борби противу грчке јерархије, стајали су скоро искључно под утицајем горе поменути лозинке, те се и на радовима свих руских књижевника овога доба (од 1840. до 1870. године) огледа ова струја, која је тако да кажемо невољно захватала и раднике иначе опрезне и смотрене у својим извођењима и закључивањима. То је, после, да бог ме, учинило, те се и доцније тај исти утицај опажао на руским књижевницима, јер је она дуга борба с једне стране помогла да се тако мишљење већ сформира и утврди, а с друге стране сталан и непрекидан рад бугарски, у правцу већ започетом, непрестано је то мишљење подржавао. Отуда појава да многи Руси и данас с непо-

версењем предусрећу свако противно мишљење, и отуда да многи од њих с неким чуђењем гледају на своје суграђане: г. Мајкова, који тако добро зна српску историју, и на г. И. С. Јастребова, који се, будући на самоме лицу места више од двадесет година, није дао завести оном струјом која је у Руса била обила. Знамо да су многи од нас ову појаву, која се и данас, ма да већ ослабљена нешто, види код Руса, вољни тумачити политиком, а у понеких руских књижевника и — неким великим утицајем на њих од стране Бугара. Са своје стране мислимо, да је најближе истини и највероватније свести целу појаву на ону општу струју из педесетих и шесетих година и на, отуда потеклу, необавештеност. Ми бисмо, као Срби, желели само једно: да руски књижевници цело питање подвргну новој, озбиљној и свестраној штудији, узимљући у обзир све моменте који су од утицаја били и могли бити. За нас је то довољно, ми више не тражимо. Уверени смо да ће онда почети другим очима на ову ствар гледати, као што су, са задовољством помињемо, неки већ и почели гледати.

Иста та струја, у мањој мери већ с тога што је и наша снага била мања, била је у оно доба и у Срба. Отуда појави, да српско учено

друштво издаје о свом трошку Верковићеве песме македонских „Бугара“ — без разбора и без критике.

Отуда, на послетку, и факат, да се рад једнога Јосипа Милера, заснован на проучавању дугогодишњем у самим оним крајевима, изгубио, незнан и нечувен, и ако му је велики Шафарик писао предговор, те изнео посредно на тај начин и своје мишљење о народности Македонаца, разуме се са свим противно његовом додањем веровању и тврђењу — што даје основано веровање, да би или исти такав или сличан утицај на гледиште и многих руских књижевника извршило ново, свестрано, марљиво и беспристрасно проучавање овога питања.

Нови радови Драганова и Јастребова, пажљивије проматрање самих старијих радова и изнашање дотле незнатих споменика, испитивања Васиљевскога и неколиких других руских научника отворили су нове изгледе и нове погледе. На основу неколиких од њих (све ми нисмо могли употребити због краткоће времена које смо на расположењу имали и због незгодних прилика у којима је овај мали посао рађен), ми смо већ овде могли изнети по нешто и нешто што се до сад или није знало или што се у са свим друкчијој светлости представљало. Ми смо нпр. видели да језик Македонаца има

све гласовне законе садашњег српскога језика, да он има многе остатке старога српскога језика и да се понеки појави и у њему и данашњем српском језику могу врло лепо, лако и природно протумачити природним развојем једнога из другога. Ми смо осим тога видели, да скоро све битне особине правога бугарскога језика стоје далеко од језика Македонаца, и да се утицај бугарскога језика и сличност његова с македонским своди скоро једино на поређеност облика — премда опет никако у оној мери, у којој се то обично мисли. Даље смо нашли да еу живот и обичаји Македонаца тако блиски, да не кажемо истоветни, са животом и обичајима српскога народа, да то невољно мора пасти у очи слаком који само хоће без предрасуде о том да мисли и говори. На послетку видели смо и историјом и данашњом топографијом потврђено, да је у Македонији Срба било и у половини седмога века, и у 9. и 10. веку, и у вековима који су се иза њих редом низали. Ми смо то све црпили и наводили из извора најбољих и из списка са свим Бугарима пријатељских, уздржавајући се намерно од навођења српских писаца где год потврде нисмо могли и у других наћи. Овде бисмо само још свратили пажњу књижевника на једну околност, која је важна али које се нисмо до-

тицали на свом месту, немајући времена да дотични материјал како треба прегледамо и употребимо. То су поменици 15—17 века: Крушевски, Приренски, Лесновски, Кратовски, Пчински, Коришки, Дечански, Пећски, о којима говори г. Ст. Новаковић у Гласнику ХЛП. Тамо ће се наћи не само потврде и нова материјала за топографију која сведочи о Србима у оним крајевима (Србин, село; Србица, село; Србија град), но и врло важна материјала који дају имена и презимена људи онамо поменутих... ..

Па на основу свега тога шта мислите ви сада о народности садашњих Македонаца? — запитаће нас можда ко.

Ево да кажемо и то.

Било је некад време, па оно, на жалост, још и данас у многоме траје, кад се у словенских научника и књижевника веровало, мислило и тврдило: да су и цела Панонија, и цела Дација, и цела Мизија, и цела Тракија, и цела Македонија, и цела Тесалија, Епир па и Грчка, не изузимајући ни источни део Горње Мизије (Браничево) Видинску и Средачку област — (старе *Dacia ripensis* и *Dacia mediteranea*) били насељени С л о в е н и м а, па да је после међу њих дошао тако названи клин српско-хрватски — заборављајући неприродност такога кре-

тања и сељења. И како је онда, од 6. века почињући, име Словена добило прво грађанства у свих писаца, то се име Србин и Срби примењивало лингвистички и етнографски управо само на Србе у Рашкој жупанији, а сва остала племена словенска крстила су се или племенским именима (управо именима родова), или именима новозаузетих земаља или општим именом — Словена. Тако су били па и сад су: Зећани, Хумљани, Трбињани, Конављани, Далматинци, Црногорци, Бошњаци, Сремци, Бачвани, Банаћани, Буњевци, Шокци, Шумадинци, Рашани, Бодрићи, Браничевци, Тимочани, Брсјаци, Драговићи, Пијанци, Копановци, Пољани, и т. д. Кад су у другој половини седмога века (679) дошли несловенски Бугари у Доњу Мизију, они покоре многа словенска племена и заснују једну државу са јаком централизацијом. Овај моменат био је од такога утицаја на словенске књижевнике и научнике, да су они, смео тврдити, без основаних разлога сва словенска племена јужно од Дунава, источно од Мораве и јужно од Косова, кртили именом — Бугарских Словена; а оне у Дакији Дако Словенима, у Панонији Панонским Словенима. Веровало се и мислило се да су сва та племена словенска у Панонији, Дакији, Доњој Мизији, Тракији, Македонији,

у Браничеву, у Средачкој области говорила једним језиком, који се звао словенским језиком.

По тој теорији према овој тобож једноставној маси Словена у лингвистичком и етнографском погледу, стајала су српска племена тако да кажемо као неко мало, усамљено и у ово море словенско убачено сироче. Тако једанпут установљена ова теорија је једнако трајала и живела, негледајући на нека факта која су јој противна била и која је она, немогући их обићи, с натегом објашњавала, догонећи их на већ утврђени калуц. Видећи још у првим временима по сеоби словенској Србе у Славонији, Срему, Бачкој и Банату; видећи српски језик не само у Браничеву и на Тимоку, но и у изворним пределима источне Мораве, а његове главне и основне елементе у целој Видинској и Средачкој области, па и у свој Македонији — научници словенски мислили су да ће све то лако објаснити неком чудотворном експанзивном снагом српскога елемента, не дирајући ни мало у један пут већ утврђену теорију. На тај начин су многи од њих и данас склони објашњавати све појаве лингвистичке и етнографске, које су у поменутиим крајевима опазили Иречек, Драганов, Милер, Јастребов и други.

Остављајући са свим стручним и позванијим људима од књиге и науке да ово питање основно претресу и реше, ми ћемо овде само смерно нагласити како су поменуте појаве толико крупне и значајне, да су сасвим кадре изнети пред научнике питање о ревизији и новом претресу досадашње теорије о Словенима и словенском језику; јер, заиста, мучно да се може крстити научним мишљење које на тако лак и површан начин, неком чудотворном снагом српскога елемента, објашњава онако крупне лингвистичке и етнографске појаве у балканских и дунавских Словена. Природно се сваком мора наметнути питање, кад чује такво објашњење: је ли могућно да један народић, какав се Срби јављају у тој словенској теорији, направи својом снагом толико основну и тако обимну револуцију, да он у толико грдну масу Словена унесе костур и душу свога језика и свога живота!? И овако је питање толико оправданије и природније, што се у сличним приликама не може нигде да покаже таква једна чудотворна народна снага. На послетку на мењање досадашње теорије мораће, осим овога, утицати и неки нови историски извори, који указују на Србе онамо где их до сад обично словенски научници нису тражили.¹⁾

¹⁾ Грк Кевкамен сведочи за Влахе тесалиј-

Из овога свега излази: или да су сва македонска словенска племена још од почетка била српска племена, или да су та племена још до досељења била и по станишту и по језику најближа Србима. Само се на тај начин, по нашем мишљењу, лако и природно могу објаснити факта и појаве које смо у свом малом послу изнели. Данас су она и језиком и целим животом толико блиска и српском језику и српском животу, да се разложно од Срба не могу двојити ни лингвистички ни етнографски — то је јасно и за нас, а, надамо се, и за свакога који пажљиво, правилно и беспристрасно проучи и оцени све што је од меродавнога утицаја на лингвистичку и етнографску деобу племена и народа. Јер нико неће моћи порећи да је и природније, и логичније, и научније узети да је језик Македонца дијалекат српскога језика, пошто у том дијалекту онако видно место заузимају сви главнији гласовни закони српскога језика и пошто се одступања

ске око 1082. године, да су се доселили „из стрмених и брдовитих места близу Саве и Дунаве, где данас Срби живе.“ То може бити само Браничево. — Види у Журнал мин. нар. просвете, чланак Васиљевскога. (На овај податак свратио ми је пажњу г. Љ. Ковачевић, за што нека му је благодарност од моје стране).

у њему и лако и природно тумаче историским развитком српскога језика, него узимати да је он дијалекат бугарскога језика, кад се сви бугаризми у њему, и по својој унутрашњој вредности и по свом обиму, природно и лако могу протумачити простим утицајем бугарскога језика, који је само променљивије делове језика (облике) успео себи приближити, али од кога су се костур и душа језика са свим отели — што сваки дијалекат једнога језика мора да сачува, да би могао бити грана од истога стабла.

Примедба к страни 100. У свези с овим нека је споменуто још, како Димитрије Хоматенски, архијепископ оридски, Грк, пише нашем Стевану Првовенчаном, на грчком, и вели му: да „бугарски језик не зна шта је то биће, природа, јединица, ипостас, већ њих само има ромејски,“ — па му сигурно за то и пише грчки. Види, даље, и Архив IV B, IV књ. чланак Васиљевскога: „ко је основао друго бугарско царство (Acépâ),“ о употреби речи Бугарин и Бугарија у Византинаца. Чини ми се кад би се прибрани и оценили сви примери ових речи у Византинаца нашло би се: да у средњовековном грчком горње речи врло често значе простоту и пастирски живот, те да је, према том, врло погрешно при превођењу давати им само значење имена језика и народа бугарскога. Пример из писма Хоматенскога Стевану Првовенчаном, рекао бих, јасан је доказ за то.

ЧИТАОЦИМА

Предајући читаоцима у руке ову расправицу о Македонији и Македонцима, сматрамо за дужност рећи неколико речи овде и дати нека мала објашњења читаоцима.

Цео посао овај рађен је на брзу руку и у врло неповољним приликама, те је с тога по што шта морало остати непотпуно, а лако је могућно да се овде онде потерао и по који нетачан израз, премда мислим да се крупнијих, стварних омашака неће наћи. Где сам за време штампања у листу опазио, да је што пропуштено или омашено, ја сам при одштампавању исправио колико се могло без великога мењања. Разуме се да је, ипак, морало остати доста непотпуности, па ће се извесно наћи да ни материјал сав није са свим систематски распоређен. Разлог томе је у самом начину рада, јер се писало с честим прекидима, за сваки број „Одјека“, а није цео посао у једанпут био израђен. У том је и разлог, што нисам могао за овај посао употребити ни сав матријал, који је растурен по разним журналима и списима

и који је ваљало тек истраживати и сређивати. Нарочито се нисам могао користити неколиким новијим радовима: Васиљевскога, Розена и т. д.

С истих разлога је морао до даљих прилика изостати и цео један чланак: о раду Бугара у Македонији и њиховим школама онамо. За сад упућујем читатеље, који би се тим интересовали, на чланак о бугарским школама у Македонији, у априлској свесци „Отаџбине“ од ове године, а овде наводим о том, по Драганову, још и ова факта:

Године 1887. у Македонији је било: 250 основних школа са 14.825 ученика, 287 учитеља и 41 учитељицом. Од овога броја 187 школа издржавају месне општине а 63 бугарски егзархат у Цариграду. Осим тога има још 21 средња школа са 1147 ученика и 70 наставника, од којих су 53 Бугари, а остало највише Руси (10) и Турци (5). Србина нема ни једног. У овај рачун, вели Драганов, не улазе српске школе у Скопљанском санџаку и Косовском вилајету.

На Митров дан 1888.

С. М. П.

Напомена. Кад је већ књижица ова била отштампана, стиге ми свеска за јуни и јули Извештаја петрогр. словен. добротворног друштва, у којој има нова етнo-рeснa материјала за етногpaфију и лингвистичку Македонију. У овој свесци су два писма К. Шапкарева уредништву, намењена да буду ректификација појединих места Драгановљевих чланака, две три приредбе М. Дринова на Драгановљеву штудију и продужење Драгановљевих чланака. Ако буде среће те ова моја расправица доживи можда и друго издање, ја ћу употребити сав овај материјал, који не само што потврђује већ изнето мишљење у расправи, већ може бити од знатног утицаја и на коначну пресуду о вредности Македонаца у опште и становништва Средачке области (Софиј) и око извора Струме по се.

С. М. П.

f

DR 701 .M15 P7
O Makedoniji i Makedoncima.
Stanford University Libraries

3 6105 041 538 518

DR
701
M15P7

**Stanford University Librarie
Stanford, California**

Return this book on or before date due.

--	--	--

